БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ТОШКЕНТ ҲАҚИҚАТИ

УЗБЕКИСТОН КП ТОШКЕНТ ОБЛАСТЬ ВА ШАҲАР КОМИТЕТЛАРИ, МЕҲНАТКАШЛАР ДЕПУТАТЛАРИ ОБЛАСТЬ ВА ШАҲАР СОВЕТЛАРИНИНГ ОРГАНИ

8-ЙИЛ ЧИҚИШИ
№ 61 (1839)
26 МАРТ
ЯКШАНБА
1961 ЙИЛ
БАҲОСИ 2 ТИЙИН

ТАСС АХБОРОТИ

Космик фазони тадқиқ қилиш соҳасидаги ишлар планига мувофиқ, 1961 йил 25 мартда Совет Иттифоқида бешинчи йўлдош кема Ер теварагидаги орбитага чиқарилди.

Йўлдош кемани учиришдан кузатилган асосий мақсад унинг конструкциясини ва кемада ўрнатилган ҳамда инсоннинг космик фазода учишида ва Ерга қайтишида унинг ҳаёт фаолиятини таъминлаш учун мўлжалланган системаларнинг конструкцияларини янада ишлаб чиқишдан иборатдир.

Йўлдош кема мўлжалланганига яқин бўлган орбита бўйлаб ҳаракат қилди. Унинг айланиш даври 88,42 минут, перигей баландлиги Ер сатҳидан 178,1 километр, апогей баландлиги — 247 километр ва орбитанинг экватор текислигига нисбатан оғиши 64 градус 54 минут бўлди.

Йўлдош кеманинг оғирлиги, учирувчи ракетанинг сўнгги босқичи вазнини ҳисобга олмаганда, 4.695 килограммдир.

Йўлдош кемада ичида тажриба қилинадиган ҳайвон «Звездочка» лақабли ит ва бошқа биологик объектлар бўлган кабина, шунингдек телеметрик ва телевизион системалар, траектория ўлчовлари учун радиосистема ва радио алоқаси аппаратлари ўрнатилган эди.

Кема бортидаги аппаратлар учиш вақтида нормал ишлаб турди.

Йўлдош кема тадқиқотларнинг белгиланган программаси бажарилганидан кейин команда бўйича ўша куниёқ Ер теварагидаги орбитадан муваффақиятли суратда туширилди ҳамда белгиланган районда Ерга қўнди.

Ерга қўнган йўлдош кеманинг дастлабки текширив кўрилиши тажриба учун учирилган ҳайвон ўзини нормал ҳис қилаётганлигини кўрсатди.

Бешинчи совет йўлдош кемасининг учирилиши ҳамда унинг орбитадан муваффақиятли суратда туширилиши натижасида кема конструкцияси ва унинг системаларининг иши тўғрисида ҳам, учиш шароитининг жонли организмларга таъсир қилиш характери бўйича ҳам кўп миқдорда қимматли маълумотлар олинди.

Ҳозирги вақтда ана шу маълумотлар ўрганилмоқда ва ишлаб чиқилмоқда.

Учишда қатнашган биологик объектлар устидан кузатиш ўрнатилди.

ҚЎРИҚ ЕРЛАРНИ ЎЗЛАШТИРИШДАГИ ЯНГИ БОСҚИЧ ВА ҚОЗОҒИСТОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ ВАЗИФАЛАРИ

Қозоғистон ССР қишлоқ хўжалик илғорларининг Олмаота шаҳридаги кенгашида 1961 йил 21 мартда

Ўртоқ Н. С. ХРУЩЕВ нутқи

Азиз ўртоқлар!

КПСС Марказий Комитетининг январь Пленумидан буён икки ой ўтди. Ана шу қисқа давр ичида бутун мамлакатимизда Пленумнинг қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш тўғрисидаги қарорларини тушунтириш ва амалга ошириш учун кенг миқёсда ташкилотчилик ва оммавий-сиёсий ишлар олиб борилди. Мамлакатда партиянинг XXII съездига, мамлакатимиз халқларини коммунизм қурилиши программаси билан қуроллантирадиган съездга баланд рух билан тайёргарлик кўрилмоқда.

Марказий Комитет Президиумининг қарорига мувофиқ, мамлакатимизнинг барча асосий зоналарида ўтказилган қишлоқ хўжалик илғорларининг кенгашлари Пленум томонидан қўйилган вазифаларни амалга оширишда муҳим роль ўйнайди. Киев ва Ростов-Донда, Тбилиси ва Воронежда, Москва ва Свердловскда, Новосибирскда ва эндиликда Целиноград номи берилган Акмолинскда ҳамда бу ерда, Қозоғистон республикасининг пойтахти Олмаота шаҳрида ўтказилган кенгашларда 25 мингдан кўпроқ қишлоқ хўжалик илғорлари, партия, совет, касаба союз ва комсомол ходимлари, олимлар ва мутахассислар қатнашдилар. Кенгашларнинг ишида ўз ишининг кўзини яхши биладиган, жонкуяр, серғайрат ва саботли кишилар иштирок қилдилар. Ана шу кишиларга таяниб, ҳар қандай вазифаларни муваффақиятли ҳал этиш мумкин. **(Қарсаклар).**

Кейинги йилларда Марказий Комитетнинг топшириғига мувофиқ менга мамлакатимизнинг турли районларига бир неча марта боришга тўғри келди. Марказий Комитет Президиумининг топшириғи билан бу сафар ҳам кўп республикалар, область ва ўлкаларда бўлдим.

Кенгашларнинг иши, турли район ва республикалардаги кўп кишилар билан учрашув ва суҳбатлар чуқур мамнуният туйғуларини вужудга келтиради. Марказий Комитетнинг январь Пленуми илгари сурган вазифалар муваффақиятли бажарилишига, халқ хўжалигимизнинг янада тез суръатлар билан олға боришига қаттиқ ишонч бағишлайди.

Ўртоқлар, сизларга шуни айтаманки, мамлакат бўйлаб қилинадиган бундай сафар буюк мактабдир, шу билан бирга у кишига куч-қувват бағишлайди, чунки бундай сафарлар вақтида халқнинг қудратли ва битмас-туганмас ғайратининг таъсирини ҳис этасан, киши. Ерларимизни кўздан кечириб, одамларнинг гапларига қулоқ солар экансан, жуда кўп ажойиб кишилар билан суҳбат қилар экансан, кучингга куч қўшилганлигини ҳис этасан, ленинчи партиямиз учун, қаҳрамон халқимиз учун қувонч ва ифтихор туйғулари билан тўлиб тошасан, киши. **(Гулдурос қарсаклар).**

Сизлар биласизларки, менга кенгашларнинг ишида қатнашибгина қолмай, балки, кишилар билан суҳбатлашиш, уларнинг илтимослари, маслаҳатлари, танқидий мулоҳазалари ва таклифларини ҳам эшитишга тўғри келди. Ана шу учрашувлар вақтида барча совет кишиларининг бир хил кайфият билан, жонкуярлик билан яшаётганликларини ҳис этасан, киши. Ҳамма жойда анча катта муваффақиятларга эришганмиз, янги корхоналар, уй-жойлар, мактаб ва клублар, касалхона, ошхоналар ва болалар муассасалари кўп қурилмоқда. Булар кишини қувонтиради. Аммо, ҳали қийинчиликлар ҳам бор ва ана шу қийинчиликларни бартараф қилмоқ учун ҳали кўп иш қилишимиз керак.

Қозоғистонга келганимга бир ҳафтадан ошди. Мен қўриқ ерлардаги «Кантемировец» ва «Рославльский» совхозларида, Акмолинск шаҳрида ва Олмаотада бўлдим. Ҳамма жойда қурилиш ишларингиз кенг миқёсда олиб борилмоқда ва ҳамма жойда фидокорона меҳнат нафаси сезилиб турибди.

Учрашув ва суҳбатлар вақтида кўп ўртоқларимиз имкониятларимиздан яхшироқ фойдаланиш тўғрисида чинакам ғамхўрлик қилаётганликларини кўрдик. Бу имкониятлар эса ҳақиқатан ҳам битмас-туганмасдир. Ўртоқлар, меҳнаткашларнинг таклифларига, уларнинг маслаҳатлари ва танқидий мулоҳазаларига сезгирлик ва эътибор билан қараш керак, чунки, уларнинг ҳаммаси умумий ишимизни янада яхшироқ олиб бориш учун чин кўнгилдан айтилган гаплардир. Мен Марказий Комитет ва Совет ҳукумати шаънига яхши истакларни изҳор қилган ҳамма ўртоқларга самимий ташаккур айтишни истайман. **(Гулдурос қарсаклар).**

Сизнинг кенгашингиз билан қишлоқ хўжалик илғорларининг зонал кенгашлари тамом бўлади. Ўртоқлар, Коммунистик партия Марказий Комитети ва Совет ҳукуматининг топшириғига мувофиқ, қишлоқ хўжалик илғорларига ва сизлар орқали Совет Қозоғистонининг барча меҳнаткашларига оташин ва самимий салом топширишга ва буюк коммунистик қурилиш ишида янгидан-янги муваффақиятларга эришувингизни чин кўнгилдан тилашга ижозат бергайсиз. **(Гулдурос қарсаклар).**

Вакиллари бу ерда ҳозир бўлган ва кенгашингизнинг ишида қатнашаётган Ўрта Осиёдаги барча қардош республикалар—Ўзбекистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркманистон меҳнаткашларига оташин, самимий салом ва энг яхши истакларимни йўллайман. **(Гулдурос қарсаклар).**

Қозоғистон экономикаси ва маданиятининг ўсиши—ленинча миллий сиёсатнинг ғалабасидир

Ўртоқлар! Қозоғистон республикаси кейинги йилларда жуда гуркираб юксалмоқда. Мен Қозоғистонда 1954 йилда—қўриқ ерларда биринчи эгатлар олинган пайтда, 1956 йилда—қўриқ ерлардан мўлкўл ғалла ҳосили етиштирилган чоқда бўлган эдим. Бу ерга ҳар сафар келганимда республикангизда қандай ажойиб ўзгаришлар рўй берганлигини, партиямизнинг мамлакат шарқий районларини бутун чоралар билан ривожлантиришга қаратилган йўлини амалда турмушга татбиқ этаётган кишилар қандай ўсиб, чиниқаётганлигини кўраман.

Қўриқ ўлка қишлоқ хўжалик илғорларининг кенгаши ва ҳозирги кенгашингиз шуни кўрсатдики, Қозоғистон меҳнаткашлари етти йилликнинг учинчи йили баҳорини янги, дадил иш режалари билан кутиб олмоқдалар ва шу йилнинг ўзидаёқ деҳқончилик ва чорвачиликни ривожлантиришда олға қараб катта қадам қўйишни, партиянинг XXII съездини меҳнатда янги муваффақиятлар билан нишонлашни хоҳлайдилар. **(Қарсаклар).**

Совет Қозоғистони—кўпмиллатли социалистик Ватанимиз халқларининг бузилмас қардошлик иттифоқидаги энг катта республикаларнинг биридир. Қозоғистон территорияси жуда каттадир. Бу территория Франция, Буюк Британия, Германия Федератив Республикаси ва Италия каби катта давлатларни бирга қўшиб ҳисоблаганда уларнинг территориясидан икки баравар каттадир. Қозоғистоннинг табиий бойликлари жуда кўп бўлиб, бу бойликлар барча қардош халқларнинг куч-ғайрати билан тобора кенг миқёсда совет жамиятига хизмат қилдирилмоқда.

Қозоғистон тўғрисида гап борганда, у Совет Иттифоқидаги табиий бойликлар кони, деб бечиз айтмаганлар. Совет ҳокимияти мамлакат халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантириш йўлида биринчи қадамларни қўйган йиллардаёқ Владимир Ильич Ленин ҳозирги пайтда Қозоғистон республикаси составига кирган районларнинг жуда катта роль ўйнашини олдиндан кўриб башорат қилган эди. Ана шу жуда бой ўлканинг ер ости бойликларини ўрганиш учун бу ерга биринчи илмий экспедициялар юборилди, энг қимматли руда, тошкўмир, нефть ишлаб чиқариш асослари қурилди.

Владимир Ильич Ленин 1919 йил декабрь ойида, Советларнинг VII Бутунроссия съездидан кейин қозоғистонликлар делегацияси билан суҳбатда бундай деган эди: «Дарҳақиқат, сизнинг ўлкангиз бой, имкониятларингиз кўпдир. Бу ўлканинг қаддини кўтариш керак. Шубҳасиз, унинг қаддини кўтарамиз ва юксалтирамиз, халқ орасида жуда катта кучлар яшириниб ётибди».

Совет ҳокимияти чет эл капиталининг Қозоғистондаги табиий бойликларни эксплуатация қилишга қаратилган ниятларини даф қилди. Кекса ишчиларнинг баъзилари, хусусан ҳозир Лениногорск шаҳри деб аталган Риддер кон ишчилари монополистик капитал намояндаларидан бири бўлган Лесли Уркартнинг гапларини эсдан чиқармаган бўлсалар керак. Лесли Уркарт Совет ҳукуматига мурожаат қилиб, қуйидагиларни ёзган эди: «Балхаш яқинидаги ва ундан наридаги даштларни титкилаб кўришим учун имконият яратиб бермасмикинсиз. Эллик йилдан кейин, эҳтимол юз йилдан кейин ҳам барибир, бу ерларни ўзларингиз ўзлаштира олмайсиз».

Жаноб Уркварт мана нимани хоҳлабди! **(Залда жонланиш).** Аммо ишчилар синфи, Совет ҳокимияти тамомила бошқача фикр юритдилар. Риддер ишчилари делегацияси шахсан В. И. Ленинга мурожаат қилиб, чет эл капиталистларининг Риддер конларида хўжайинлик қилишларига рухсат бермасликни сўради. В. И. Ленин делегацияни қабул қилиб, у билан суҳбатлашди ва ишчиларнинг Уркварт тақдим этган шартномани рад қилиш тўғрисидаги таклифига баҳо бериб, бу таклиф «умумпартиявий кайфиятнигина эмас, балки бутун халқ кайфиятини, яъни барча ишчиларнинг ва барча деҳқонлар оммасининг кайфиятини ҳам» ифода этади, деб таъкидлади.

Дарҳақиқат, монополистлар бу ерларга бекорга тумшуқ суқмоқчи эмас эдилар, улар бировлар бойлигининг ҳидини яхши билишади. Ленин ишчи-деҳқонлар ҳокимияти текин томоқ қидириб, ўзгаларнинг дарвозасини қоқувчиларга эшигимиз ёпиқ эканлигини кўрсатиб қўйди. **(Қарсаклар).**

Қозоғистон бойликлари эртакларда айтилганидек, ҳақиқатан ҳам беҳисобдир. Шу кенгашингиз олдидан Қозоғистон республикаси Фанлар академияси президенти академик К. Сатпаевнинг таклифи билан сизнинг Фанлар академиянгизга бордим ва Қозоғистон табиий бойликларининг жуда катта коллекцияси билан танишдим. Конларнинг кўпида ҳозир саноат усулида иш олиб борилмоқда, кўп конлар эса яқин йиллар ичида халққа хизмат қилдирилади. Жаноб Уркварт фол очганидек, юз йилдан кейин эмас ва ҳатто эллик йилдан ҳам кейин эмас, балки анча олдинроқ халқ ер остини титкилаб кўрди, титкилаб кўрганда ҳам, шундай титкиладики, миллион-миллион йиллар бекор ётган бойликларни ишга солди. **(Қарсаклар).**

Ана шу табиий ресурслар базасида социалистик индустриянинг кўпгина энг муҳим тармоқлари мисли кўрилмаган суръатлар билан ривожланмоқда. Совет ҳокимияти йилларида Қозоғистон саноатининг ялпи маҳсулоти 57 баравар кўпайди. Саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш 1940 йилдагига нисбатан етти баравардан зиёд ортди. Қозоғистон саноати яхши ишлаб, етти йилликнинг план топшириқларини ҳам ошириб бажармоқда. Контроль рақамларга мувофиқ етти йилликнинг дастлабки икки йилида ялпи маҳсулотни 22 процент кўпайтириш кўзда тутилган эди. Ҳақиқатда эса ялпи маҳсулот 28 процент кўпайди.

Урушдан кейинги йилларда Қозоғистонда чўян, пўлат, прокат ишлаб чиқариш, темир руда қазиб чиқариш, минерал ўғитлар, цемент, қишлоқ хўжалик машиналари ишлаб чиқариш янгидан ташкил этилди. Кейинги етти йил ичида республиканинг халқ хўжалигига 9 миллиард 800 миллион сўм (янги пул ҳисобида) сарфланди. Шу билан бирга етти йилликнинг дастлабки икки йили мобайнида республика халқ хўжалигига 3 миллиард 700 миллион сўм (янги пул ҳисобида) капитал маблағ сарфланди. Бу эса урушдан аввалги ҳамма йилларда республика хўжалигига сарфланган капитал маблағ миқдоридан қарийб уч баравар кўпдир. **(Қарсаклар).**

Ахир, булар Қозоғистоннинг экономикасини тез юксалтиришда, коммунистик қурилиш муваффақиятларининг асоси бўлган қудратли саноатни ривожлантиришда мамлакатимиздаги барча халқларнинг иштирок қилаётганлигини яққол исбот этмайдими. Қозоғистондаги қўриқ ерларда буғдой яхши ўсиши билан бирга, бу ерда социалистик индустрия гигантлари ҳам тез ўсиб бормоқда. Кейинги вақтларда халқимиз «Қозоғистон магниткаси» деб аталган Қарағанда металлургия заводи, Шарқда энг йирик Соколовск-Сарбай темир руда ҳавзаси, мис, қўрғошин, руҳ рудаси ва кўмир шахталари қурилди. Бухтарма гидроэлектростанцияси ва бир қанча теплоэлектростанциялар ишга туширилди. Катта кимё корхоналари ва бошқа кўпгина корхоналар қурилмоқда. Шу билан бирга бу корхоналарнинг ҳаммаси замонавий асбоб-ускуналар билан таъминланмоқда.

Қозоғистонда индустриал қурилишнинг буюк аҳамияти яна шундан ҳам иборатки, бу ерда ишчилар синфи, техника интеллигенцияси кадрлари ўсмоқда ва чиниқмоқда. Бу эса қозоқ халқи коммунистик онгининг ўсишига, бутун Совет Иттифоқи халқлари ўртасидаги, Қозоғистонда яшаётган ва ишлаётган барча миллатлар ўртасидаги бузилмас дўстликни мустаҳкамлашга жуда катта таъсир кўрсатмоқда. **(Қарсаклар).** Сизлар шу нарса билан фахрланишингиз керакки, сизнинг республикангизда Совет Иттифоқидаги юз миллат ва халқ вакиллари ягона оилада сиёсий ва маънавий жиҳатдан маҳкам жипслашган ҳолда аҳил бўлиб яшамоқдалар ва меҳнат қилмоқдалар. **(Қарсаклар).**

Кейинги йилларда 25 миллион гектардан кўпроқ қўриқ ва бўз ерларнинг ўзлаштирилганлиги Қозоғистоннинг бутун экономикасини ривожлантиришда бурилиш ясаган босқич бўлди. Мен мамлакатнинг ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантириш ва халқ фаровонлигини ошириш учун қўриқ ерларни ўзлаштириш жуда катта аҳамиятга эга эканлиги тўғрисида Қўриқ ўлка илғорлари кенгашида гапирган эдим.

Сизнинг республикангизда Қўриқ ўлканинг ташкил этилганлиги, унда саноатнинг ривожланаётганлиги, дон ва чорвачилик маҳсулотлари, хусусан гўшт етиштириш кескин суратда ортиб бораётганлиги республиканинг экономикаси ва маданиятини янада тез ривожлантиришга ёрдам беради.

Қозоғистонда қўриқ ерлар ўзлаштирилиши натижасида дон етиштириш қўриқ ерлар ўзлаштирилишидан олдинги беш йиллик давридаги (1949-1953 йиллар) ўртача йиллик даража — 240 миллион 600 минг пуддан беш йилликда (1956-1960 йиллар) 1 миллиард 149 миллион 700 минг пудга етди. Шу давр ичида Қозоғистон республикасида давлат йўли билан дон харид қилиш бир йил ҳисобига ўртача 111 миллион пуддан 708 миллион пудга кўпайди. Қўриқ ерлар ўзлаштирила бошланганидан буён ўтган давр ичида Қозоғистон Ватаннинг ғалла омборларига қўшимча равишда жами 3 миллиард 100 миллион пуд дон берди. **(Гулдурос қарсаклар).**

Қўриқ ерларнинг ўзлаштирилиши жамоат чорвачилигини тез ривожлантириш учун янги имкониятлар очиб берди. Хўжаликларнинг ҳамма категориялари бўйича гўшт етиштириш (сўйилган вазнда) 1953 йилдаги 325 минг тоннадан 1960 йилда 544 минг тоннага, яъни бир ярим баравардан зиёд кўпайди. Гўшт харид қилиш эса қарийб икки баравар ортди. Ана шу йиллар ичида сут етиштириш 1 миллион 562 минг тоннадан 2 миллион 490 минг тоннага етди, яъни бир ярим баравардан зиёд кўпайди, давлат йўли билан сут харид қилиш эса қарийб икки баравар ошди.

Қозоғистонда қўйчилик катта аҳамиятга эгадир. Кейинги етти йил ичида республикада қўйлар сони умуман 11 миллион бош, ёки бир ярим баравардан зиёд кўпайди, жун харид қилиш эса қарийб икки ярим баравар ортди.

Республикада чорвачиликнинг ривожланишини характерловчи ана шу рақамлар чорвачилик маҳсулотлари — гўшт, жун, сут етиштиришни кескин суратда кўпайтириш учун ҳали жуда кўп иш қилишингиз керак эканлигини ҳам кўрсатади.

Қўриқ ерларни ўзлаштириш — жуда катта революцион аҳамиятга эга бўлган ишдир. Қўриқ ерларнинг ўзлаштирилиши шу жиҳатдан жуда муҳимки, бу тадбир Совет Иттифоқидаги барча халқларнинг куч-ғайрати билан амалга оширилди. Қўриқ ерларни ўзлаштириш даврида барча қардош республикалардан юз минглар ватанпарварлар Қозоғистонга келдилар ва асрлар бўйи бекор ётган ерлар қиёфасини қозоқ халқи билан биргаликда ўзгартириб юбордилар, бу ерларни совхоз ва колхозларнинг маҳсулдор майдонларига айлантирдилар.

Қозоғистон Коммунистик партияси, унинг Марказий Комитети ва республика ҳукумати партиямизнинг Совет Иттифоқи шарқий районларининг экономикаси ва маданиятини ривожлантиришга қаратилган йўлини амалга ошириш соҳасида кўп иш қилдилар. **(Қарсаклар).**

Қўриқ ерларни ўзлаштириш даврида саноатни ривожлантириш соҳасидаги каби республиканинг бутун ҳаётида ҳам чуқур социал-иқтисодий ўзгаришлар рўй берди. Қозоғистон республикасининг аҳолиси 1954 йилдан 1961 йилгача бўлган давр ичида уч миллион ортди ва ҳозирги вақтда республикада 10 миллион 400 минг киши бор. **(Қарсаклар).** Шу билан бирга шаҳар ва қишлоқ аҳолиси баббаравар бир ярим миллион кишиданга кўпайди. Эндиликда Қозоғистон республикаси аҳолисининг сони жиҳатидан Совет Иттифоқида Россия Федерацияси ва Украинадан кейин учинчи ўринда турибди. **(Қарсаклар).**

Республика аҳолисининг сони ортиб бормоқда ва уй-жой қурилиши ҳам йил сайин кенгаймоқда. Кейинги етти йил ичида Қозоғистоннинг шаҳарлари ва ишчи посёлкаларида жами қарийб 28 миллион квадрат метр ҳажмда уй-жой, ёки 750 мингдан кўпроқ квартира қурилди. Республиканинг қишлоқ районларида ана шу давр ичида 218 минг уй қурилди.

Аҳолининг структураси республиканинг ҳаётида жуда катта иқтисодий ва сиёсий ўзгаришлар рўй берганлигини ифода этади. 1940 йилда республиканинг халқ хўжалигида 900 минг ишчи ва хизматчи ишлаган бўлса, 1960 йилда ишчи ва хизматчилар сони 3 миллион кишига етди, яъни уч баравардан зиёд кўпайди.

Мамлакатимизда амалга оширилган маданий революция Совет Шарқи халқларининг, шу жумладан қозоқ халқининг турмушига ҳам ғоят самарали таъсир кўрсатди. Мен бу ерда ҳам социалистик гузум гими бўлиб жаранглаётган рақамларга яна мурожаат қилишни истайман.

Революциядан илгариги даврда козоқ халқи тамомила деярли саводсиз эди. Қозоғистон районларида олий ўқув юртлари йўқ эди, Қозоғистоннинг ўз врачлари, инженерлари, агрономлари йўқ эди. Энди бўлса, ҳар 1000 кишига 251 олий ва ўрта маълумотли тўғри келади, ҳар 1000 ишловчининг 448 таси олий ва ўрта маълумотли кишилардир. Ҳозирги вақтда Қозоғистонда Фанлар академияси, давлат университети, кўпгина илмий тадқиқот институтлари ва олий ўқув юртлари самарали иш олиб бормоқдалар.

Ўртоқлар, кейинги йилларда сизнинг республикангиз жуда кўп ёш кучларга эга бўлди. Катта ва мураккаб вазифаларни бажара олишга қодир бўлган серғайрат юз минглар йигит ва қизлар партиянинг чақириғи билан, Ленин комсомолининг йўлланмаси билан қўриқ ерларни ўзлаштиришга келдилар, зарбдор комсомол қурилишларига келдилар. Ҳозирги вақтда Қозоғистон комсомоли сафларида 800 мингдан кўпроқ комсомол аъзоси ва комсомол ёшидаги яна бир миллионга яқин йигит ва қиз борлигини менга айтиб бердилар. Демак, Қозоғистонда яшовчи ҳар беш кишининг қарийб биттаси ёш киши экан. Партия ташкилотлари ёшларнинг ташаббуси ва фаолиятини, меҳнат қилиш ва ўқиш йўлидаги интилишларини қўллаб-қувватлашлари ва кучайтиришлари керак. Совет ёшлари партия раҳбарлигида коммунизм тантанаси учун улкан ишларни яратишга қодирдир. **(Қарсаклар).**

Ўртоқлар, ҳозирги вақтда Қозоғистонда 178 минг инженер, техник ва агроном, 63 мингдан кўпроқ врач ва ўрта медицина ходимлари, қарийб 150 минг ўқитувчи, илмий ходимлар ва маданий фронтнинг бошқа арбоблари ишлаётганликларига бир назар солинг. Бу ерда ёзувчилар ва санъат арбобларининг улкан отряди халқ бахт-саодати йўлида, Ватанни тараққий эттириш ва гуллатиб-яшнатиш йўлида хизмат қилмоқда. Совет социалистик маданиятининг муваффақиятлари тўғрисида фақат бизгина гапираётганимиз йўқ, буни ғарбдан келган баъзи меҳмонлар гарчи кўпинча ғижиниб бўлса ҳам, тан олмоқдалар. Дарҳақиқат, халқи ўтмишда ёппасига деярли саводсиз бўлган ўлка Совет ҳокимияти йилларида фан ва маданиятнинг чўққилари сари жуда тез парвоз қилган экан, улар нима ҳам дер эдилар. **(Қарсаклар).**

Коммунистик партия давлатимиз қурилишининг ҳамма босқичларида миллий масалага катта эътибор бериб келди. Бизнинг партиямиз шу нарсага асосланиб иш кўриб келмоқдаки, тенг ҳуқуқли халқларнинг ихтиёрий иттифоқи мавжуд бўлган шароитда буюк давлат шовинизмига ҳам, маҳаллий миллатчиликка ҳам ўрин бўлиши мумкин эмас, пролетар интернационализми, халқлар дўстлиги асосидагина социализм ва коммунизм қурилишининг улуғвор вазифаларини муваффақиятли ҳал этиш мумкин. **(Қарсаклар).**

Владимир Ильич Ленининг «Туркистондаги коммунист ўртоқларга» деб ёзган ажойиб мактубини эсга олингиз:

«Туркистон халқлари билан тўғри муносабат ўрнатиш, — деб ёзган эди Владимир Ильич, — эндиликда, ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, Россия Федератив Совет Социалистик Республикаси учун буюк жаҳоншумул тарихий аҳамиятга эгадир.

Совет Ишчи-Деҳқонлар Республикасининг кучсиз, илгари эзилган халқлар билан муносабати бутун Осиё учун ва дунёдаги барча мустамлакалар учун, мингларча миллион кишилар учун амалий аҳамиятга эга бўлади».

Бу мактубда ҳаммамиз халқлар ўртасида ўртоқларча, дўстона муносабатни ўрнатишга қодир эканлигимизни амалий иш билан исбот қилиб бермоғимиз керак, деб таъкидланган эди. Коммунистик партия улуғ Ленининг бу талабини, васиятини амалга оширди. **(Гулдурос қарсаклар).**

Барча совет республикалари экономикаси ва маданиятининг гуллаб-яшнаганлиги ленинча миллий сиёсат ғалаба қилганлигини жуда ёрқин ифода этади. Қозоғистон ва Ўрта Осиёдаги барча республикалар халқларининг вакиллари қатнашаётган бу кенгаш барча халқларимизнинг қардошларча дўстлигини яхши исботлаб берувчи далилдир. Халқларимизнинг мақсади ва йўли бирдир. **(Қарсаклар).**

Мен чет Шарқнинг кўп мамлакатларида бўлдим. Бу мамлакатларда асрлар бўйи давом этган мустамлакачилик зулми натижасида халқлар ўз меҳнатининг нозneъматларидан, замонавий фан ва маданият неъматларидан фойдаланиш имкониятидан маҳрум этилган эди. Ахир гап баъзи халқларнинг гўё қандайдир алоҳида, туғма қобилиятларга эга бўлиб, бошқа халқларнинг бундай қобилиятларга эга эмаслиги тўғрисида бормаётир-ку, эксплуатация ва мустамлакачилик зулмини оқлаш ҳамда абадийлаштиришга уринаётган реакционерлар, ирқчилар, мустамлакачилар худди шундай деб даъво қилмоқдалар. Улар бир ирқнинг бошқа ирққа нисбатан афзаллиги тўғрисидаги турли-туман назарияларни ўйлаб чиқармоқдалар ва бу назарияларни мешчанлар ҳамда обивателларнинг миясига сингдирмоқчи бўлиб уринмоқдалар. Империализм ўтказиб келаётган бундай сиёсат — инсониятга душманчиликдан иборат бўлган бундай сиёсатдан ҳам қабиҳроқ сиёсат ва идеология йўқ.

Мустамлакачиларнинг ҳукмронлиги даври энди ўтиб кетмоқда. Уйғонган Шарқ қоматини ростлаб олмоқда. Африка жўш уриб, асрий қуллик кишанларини парчалаб ташламоқда. Латин Америкаси халқлари ҳаракатга келди. Революцион Куба уларга намуна кўрсатмоқда. Ана шу мамлакатларнинг ҳаммасида яшовчи халқлар Совет мамлакатига, Европадаги ва Осиёдаги социализм мамлакатларига умид билан қарамоқдалар. Улар Совет Шарқидаги республикаларга зўр шодлик билан назар солмоқдалар ва социализм Ўрта Осиё ҳамда Қозоғистон халқларига иқтисодий сиёсий ва маданий жиҳатдан тез тараққий этиш йўлини очиб берганлигини тобора равшанроқ тушунмоқдалар. **(Қарсаклар).**

Шу сабабли, озодлик ва мустақиллик учун курашаётган мамлакатларнинг халқлари порлоқ истиқболга бўлган умидларини социализм ғоялари билан боғламоқдалар. Эндиликда империализмнинг ҳар қандай кирдикорлари ҳам, баландпарвоз мунофиқона гаплар ҳам, «ёрдам бериш» тўғрисидаги ширин гаплар ҳам, хуллас ҳеч нарса ўз эркинлигини қаттиқ туриб ҳимоя қилаётган халқларни алдай олмайди, уларнинг хушёрлигини асло бўшаштиролмайди.

Бутун Совет мамлакати каби Қозоғистонни ва Шарқдаги бошқа республикаларни тез ривожлантиришнинг интернационал аҳамияти ана шундай. Социалистик мамлакатларнинг олға қараб қўяётган ҳар бир қадами капитализм билан мусобақада социализм ғалабасини яқинлаштиради. **(Қарсаклар).**

Ўртоқлар! Биз шунга аминмизки, социализмнинг жаҳон миқёсидаги иқтисодий соҳада капитализм билан қилаётган ана шу мусобақасида бизнинг мамлакатимиз социализм кишиларга тобора кўпроқ моддий ва маънавий неъматлар бера олишини ва беражагини исбот этади. Бутун совет халқи саноатда ҳам, қишлоқ хўжалигида ҳам меҳнат унумдорлигини ошириб, ана шу улуғ мақсад йўлида фидокорона меҳнат қилмоқда. Биз эришилган ютуқлар билан қаноатланиб қололмаймиз, биз бир марradан иккинчи маррани эгаллаб, олға бораверишимиз керак.

Қозоғистон қишлоқ хўжалик меҳнаткашлари, сизлар қандай марраларни эгаллашингиз керак?

Дон ва чорвачилик маҳсулотлари етиштиришда янги марраларни эгаллайлик

Ўртоқлар! Мен Қўриқ ўлка қишлоқ хўжалик илғорлари кенгашида сўзлаган нутқимда дон етиштиришни кўпайтириш соҳасида Қозоғистоннинг роли жуда катта эканлиги тўғрисида гапирган эдим.

Қозоғистон давлатга ҳар йили камида 1 миллиард пуд дон, шу жумладан Қўриқ ўлка бўйича 750 миллион пуд дон сотиши керак. Бу бемалол амалга ошириш мумкин бўлган реал вазифадир. Ана шунча миқдордаги товар ғаллани етиштириш мумкин. Кези келганда шуни эсга олиб ўтайликки, Қозоғистон 1956 йилда давлатга бир миллиард пудга яқин дон берган эди.

Асосий нарса шуки, ҳосилдорликни ошириш, деҳқончилик маданиятини юксалтириш керак. Илғор хўжаликларнинг тажрибаси Қозоғистон ерларида гектаридан 20-22 центнердан дон ҳосили олинаётганлигини кўрсатади. Демак, республикада ҳар гектар ердан ўртача ҳисобда 15-17 центнердан дон олиш, яъни юз пудга яқин, ёки юз пуд ҳосил олиш мумкин. Ҳар гектар ердан олинадиган ҳосилни яна 3-4 центнер кўпайтириш — сиздаги иш миқёсларини эътиборга олганда, қўшимча равишда 400-500 миллион пуд дон етиштириш демакдир.

Вакиллари шу кенгашда қатнашаётган областлар дон етиштиришни кўпайтириш ишига катта ҳисса қўшишлари лозим. Бу областларда 7 миллион гектар дон экиладиган майдонлар бор ва улар яқин йиллар ичида яна бир-бир ярим миллион гектар янги ерларни ўзлаштиришлари керак, бутун республика бўйича эса 3,5 миллион гектар ерни ўзлаштириш лозим.

Вакиллари шу кенгашда қатнашаётган 10 областнинг совхоз ва колхозлари давлатга камида 250 миллион пуд дон сотишлари лозим. Сизда буғдой етиштириш учунгина эмас, балки бошқа дон экинларини, хусусан маккажўхори, тариқ, арпа, шоли, дуккакли экинлар етиштириш учун яхши шарт-шароит бор.

Бу ерда Олмаота областидаги «Октябрь 40 йиллиги» колхозининг раиси Н. Н. Головацкий гапирди. У раҳбарлик қилаётган колхоз 1120 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 62 центнердан сўтаси билан маккажўхори дони ва 250 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 700 центнердан кўкпоя олган. Сизларнинг ҳаммангиз бу колхознинг кўплаб маккажўхори етиштирганлигини шу кенгашда кўриб турибсиз. Дон етиштиришни кўпайтириш гўшт етиштиришни ошириш учун янгидан-янги имкониятлар вужудга келтиради.

Қозоғистон қишлоқ хўжалигининг барча тармоқларини ривожлантириш учун жуда катта имкониятларга эгадир.

Халқ шоири Жамбул Жабаев Қозоғистоннинг турли-туман бойликлари тўғрисида жуда яхши гапирган эди. Жамбул бундай деб ёзган эди:

Кумушдай оқ пахта теради Чимкент.
Халқимга ипак юнг беради
Жоркент.
Олтиндек тобланган, тотли худди бол
Оқтепа донидан тўкин дастурхон.
Қармоқчи чўлида пишади шоли.
Олатовда кулар боғлар жамоли
Хушбўй гиёҳларга кон экан чўллар
Яйрашиб ўтлашар қўзию қўйлар.

Ҳақиқатан ҳам, шундай, ўртоқлар! **(Қарсаклар).**

Мисол учун Олмаота областини олиб курайлик. Бу областда қишлоқ хўжалигига яроқли 14 миллион 738 минг гектар ер, шу жумладан 1 миллион 455 минг гектар ҳайдаладиган ер, 433 минг гектар суғориладиган ер, 12 миллион 400 минг гектар яйловлар бор.

Областда буғдой, ток, қанд лавлаги, маккажўхори, мева дарахтлари ва сабзавот жуда яхши ўсади. Ҳозирги вақтда Олмаота областида 28 минг гектар боғ бор ва уларнинг майдонини 100 минг гектаргача кенгайтириш мўлжалланади. Бундай қилиш маъқул гап. Олмаотанинг «Апорт» олмаси жуда машҳурдир. Шаҳрингизнинг номи ҳам Олмаотадир. Шу сабабли Олмаотанинг шуҳратини сақлаб қолиш, мавжуд боғларни авайлаб парвариш қилиш ва янги боғларни вужудга келтириш керак. **(Қарсаклар).**

Ёки Актюбинск областини олиб кўрайлик. Бу областда қишлоқ хўжалигига яроқли 17,6 миллион гектар ер, 1,8 миллион гектар ҳайдаладиган ер, 14,5 миллион гектар яйлов, шу жумладан сув чиқариладиган 9 миллион гектар яйлов бор. Бу областда чорвачилик учун ҳам, деҳқончилик учун ҳам яхши шарт-шароит мавжуддир.

Колхозчи Чаганак Берсиев бир вақтлар ажойиб намуна кўрсатган эди. У Актюбинск областингиздаги ерларингизда гектаридан 201 пуддан тариқ ҳосили олган эди. Унинг муносиб шогирдлари ҳам бор. Хобдинский совхози трактор бригадасининг бошлиғи А. Г. Гартвих 1960 йилда 220 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 40 центнердан тариқ олди.

Жанубий Қозоғистон области тўғрисида гапириб ўтмоқчиман. Бу областда қишлоқ хўжалигига яроқли 10 миллион гектар ер, шу жумладан 970 минг гектар ҳайдаладиган ер, 347 минг гектар суғориладиган ер бор. Бу ерда пахта, шоли, маккажўхори етиштирилмоқда, мевазорлар ва токзорларни кенгайтириш учун ҳам яхши шароит бор.

Бошқа областларга доир рақамларни келтириб ўтирмайман. Қўриқ ўлка, Қизил Ўрда, Жамбул, Ғарбий Қозоғистон ва Семипалатинск, Қарағанда, Шарқий Қозоғистон ва Гурьевск областларида бепоён ерлар ва жуда кўп бойликлар борлиги ҳаммангизга маълум.

Мен Қўриқ ўлка қишлоқ хўжалик илғорларининг кенгашида гўшт етиштиришни кўпайтириш соҳасида Қозоғистоннинг роли тўғрисида, сизнинг республикангиз аҳоли жон бошига гўшт етиштириш соҳасида Америка Қўшма Штатларига етиб олиш вазифасини ҳал этишга қандай ҳисса қўшиши кераклиги ҳақида гапирган эдим.

Бу ерда вакиллари қатнашаётган областларнинг қишлоқ хўжалик меҳнаткашлари ҳайдаладиган юз гектар ер ҳисобига 75 центнер гўшт (сўйилган вазнда) ва бошқа қишлоқ хўжалик майдонларининг юз гектари ҳисобига 16 центнер гўшт етиштиришни қанча вақт мобайнида таъминлай олишлари тўғрисида ўйлаб кўришлари керак.

Сизнинг имкониятларингизни эътиборга олганда гўшт етиштиришда шундай даражага бемалол эришмоқ мумкин.

(Давоми иккинчи бетда)

Ўртоқ Н. С. ХРУШЧЕВ нутқи

(Боши биринчи бетда)

«Рославльский» совхозига қилган сафарим ва бу совхознинг, шунингдек «Кастекский» совхозининг коллективи билан учрашувим ҳақида олган таассуротимни айтиб бермоқчиман. Мен ана шу совхозларнинг директорлари А. Ф. Стерликов ва К. Шарипов билан, чўпонлардан Н. Айдирбеков ва Б. Мииров билан, бошқа эркак ва аёл ишчилар билан суҳбатлашдим. Улар ажойиб кишилардир. Булар хўжаликни моҳирлик билан бошқармоқдалар, уларда ўрганишга арзийдиган нарсалар бор.

«Рославльский» совхози ва «Дегерис» таълим-тажриба хўжалиги от заводи базасида вужудга келтирилган. Бундан ташқари илгари ана шу от заводига қарашли бўлган 53 минг гектар ер бошқа хўжаликлар ихтиёрига топширилган.

Ана шу бепоён даштларда 1954 йилгача от заводи бор эди. Бу завод 304 минг гектар ерга эга эди, экин майдони эса атиги 6400 гектарни ташкил этар эди. Ҳозирги вақтда ана шу ҳар иккала хўжаликнинг экин майдони 42 минг 226 гектар, яъни қарийб етти баравар кўпайган. От заводида 3500 йилқи бор эди.

Ҳозирги вақтда ана шу икки хўжалик ихтиёридаги йилқилар сони бирмунча кам бўлса ҳам, уларда 80 минг қўй бор. («Рославльский» совхозида 53 минг ва таълим хўжалигида 27 минг қўй бор).

Қуйидаги маълумотлар от заводининг давлатга қанча маҳсулот берганлигини ва унинг базасида ташкил этилган икки хўжалик қанча маҳсулот бераётганлигини кўрсатади.

	От заводи 1954 йил	От заводи базасида ташкил этилган икки хўжалик 1960 йил
Дон	43 минг пуд	1 миллион 600 минг пуд
Гўшт	2248 центнер	5865 центнер
Жун	825 центнер	2965 центнер

Бошқа кўп мисоллар каби бу мисол ҳам партиянинг ер исрофгарчилигини қоралаб, от заводлари базасида дон ҳам, чорвачилик маҳсулотлари ҳам етиштираётган йирик совхозларни ташкил этиб, нечоғли тўғри иш қилганлигини кўрсатади.

Ҳозирги вақтда совхозда отлар ҳам бор, лекин булар чакана отлардан эмас, мен уларни ўз кўзим билан кўрдим. Булар наслдор отлардир. Шу билан бирга бу совхозлар ўз имкониятларидан ҳали тўла фойдаланмаётганликларига қарамай уларда дон ҳам, қўй гўшти ҳам, жун ҳам бор.

Ўртоқлар! Сизнинг кенгашингизда сўзланган нутқлар республикада яхши активлар ўсиб етишганлигини ва булар хўжаликка ишнинг кўзини билиб раҳбарлик қилаётганликларини кўрсатади. Мен бу ерга келган пайтдан буён беш йил ўтди. Шу давр ичида сизда катта ўзгаришлар рўй берибди.

Аммо, шуни айтишни истайманки, кишиларнинг дон тўғрисида, дон хўжалигини ривожлантириш тўғрисида кўпроқ гапираётганликлари ҳар ҳолда, сезилиб турибди ва бу табиий бир ҳол бўлса керак. Такрор айтаманки, бу табиий бир ҳолдир, чунки қўриқ ерларни ўзлаштиришнинг биринчи даврида биз асосий эътиборни дон етиштиришни кўпайтиришга қаратган эдик.

Бироқ, республикангиз йирик чорвачилик базаси эканлигини унутиш мумкин эмас. Бу ерда гўшт, жун ва сут етиштиришни кўпайтиришда катта имкониятлар бор. Мен асосан гўшт ва жунни кўпайтиришда катта имкониятлар бор демоқчиман. Сут тўғрисида шуни айтиш керакки, сут тайёрлаб, уни сақлаш учун қулай бўлган порошок ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган вақт узоқ эмас. Яқин вақт ичида аҳолининг сутга бўлган талабини тўла қондирамиз. Сизлар қорамоллар сонини кескин кўпайтиришларингиз, қўйчилик ва чўчқачиликни ривожлантиришларингиз керак. Бундан ташқари сизлар йилқичиликни ривожлантиришларингиз лозим.

Бу ерда молларни кўпайтириш ва Қозоғистонда гўшт етиштириш резервлари тўғрисида кўп гапиришди. Қўйларни кўпайтириш республикангиздаги асосий резервлардан биридир.

Қозоғистон мамлакатда қўйчиликни ривожлантиришнинг асосий базаси бўлиб қолмоғи керак. Қўйларни кўпайтириш учун катта имкониятларга эгасиз.

Вакиллари шу кенгашда иштирок этаётган областларда қишлоқ хўжаликка яроқли 113 миллион гектар ер бор. Шу жумладан ҳайдаладиган ерлар 11 миллион гектар, пичанзорлар 6 миллион гектар ва яйловлар 93 миллион гектардир. Қўриқ ўлкани ҳам қўшиб ҳисоблаганда 159 миллион гектар ерингиз бор. Бу жуда катта территориядан фойдаланиб ўнлаб миллион қўйларни боқиш ва юзлаб минг тонна арзон гўшт ҳамда кўп миқдорда жун етиштириш мумкин.

Қозоғистонда қўйчиликни ривожлантириш учун имкониятлардан моҳирлик билан фойдаланаётган илғор совхозлар ва колхозлар кўп.

Бир неча мисол келтириб ўтаман. Ғарбий Қозоғистон областидаги «Фурмановский» совхози (совхоз директори Д. Н. Селькин)да 48 минг бош қўй бор. Сўнгги уч йил ичида қўйлар сони 20 минг бош ёки 71 процент кўпайди. Совхозда қўй гўштининг таннархи 1960 йилда ҳар центнери 24 сўм 80 тийин (янги пулда)га тушди.

Актюбинск областидаги Жамбул номли колхозда (колхоз раиси Султон Омонгусов) 54 минг бош қўй бор. Сўнгги уч йил мобайнида қўйлар 20 минг бош ёки 60 процент кўпайди. Колхозда ҳар юз гектар ерга 85 бош қўй тўғри келади. Ҳар бир центнер қўй гўштининг таннархи 27 сўм 50 тийинга тушди.

Ғарбий Қозоғистон областидаги Маъшуқ Маметова номли совхознинг бош чўпони Искандар Есимов 1960 йилда 600 бош совлиқнинг ҳар юзтасидан 158 тадан қўзи олди ва ўстирди, ҳар қўйдан 4 килограммдан жун қирқиб олди.

Кенгашда сўзга чиққан Жамбул область, «Луговский» совхозининг бош чўпони Суинтибек Таурқулов И. С. Малашенко усулини қўллаб, совлиқларни икки марта болалатиш орқали ҳар юз бош совлиқдан 255 тадан қўзи олганлигини, ҳар қўйдан 6.6 килограммдан жун қирқиб олганлигини айтиб берди. Ўртоқ Таурқуловнинг нутқини ҳаммамиз диққат билан тингладик. Бу ибрат бўларли нутқ эди. Ўртоқ Таурқулов ўз ишини яхши билади ва муваффақиятлари ҳақида жуда яхши сўзлаб берди. Бир вақтлар ставрополлик чўпон ўртоқ Малашенко қўйларни икки йилда уч марта қўзилатиш мумкинлиги тўғрисида бир олим билан баҳслашиб, олимнинг далилларини амалда йўққа чиқарди. Олим новатор чўпоннинг ҳақлилигига ва унинг тажрибаси катта қимматга эга эканлигига ишонишга мажбур бўлди. Ўртоқ Малашенконинг тажрибасини кўплаб чўпонлар ва бутун-бутун хўжаликлар муваффақиятли қўлланмоқдалар.

Бу тажрибани умумлаштириш ва ишлаб чиқаришга кенг йўл очиб бериш илмий-текшириш муассасаларининг бурчидир. Бу ишни тушунмайдиган чўпонлар бўлса, уларни ўқитиш керак; агар бу усулга ишонишмаса, ҳар бир колхоз ва совхозда илғор усуллар қўйчиликка жорий этилиши учун чўпонликка ёшларни танлаб қўйиш керак. Ҳақиқатан ҳам бу жуда катта иш, ўртоқлар! Ахир ўртоқ Малашенконинг усули икки йил ичида ҳар юз бош совлиқдан 250-300 қўзи олиш имконини беради.

Афсуски, колхоз ва совхозларнинг кўпгина шундай раҳбарлари борки, улар ўз хўжаликларида илғор тажрибаларни қўлланиш учун ҳеч нарса қилмайдиларгина эмас, ҳатто қўй отарларининг, совлиқларнинг кўнгилдагидек парвариш қилинишини таъминламайдилар. Натижада бундай колхоз ва совхозларда бир йил ичида ҳар бир совлиқдан биттадан ҳам қўзи олинмайди. Бундай иллатга қарши қатъий кураш олиб бориш, кадрларни кўриб чиқиш, кишиларни ўқитиш ёки улар ишни ташкил қила олмасалар ўрнига бошқа кишиларни қўйиш керак.

Очиғини айтиш керакки, республикада қўйчиликни ривожлантириш учун мавжуд имкониятлардан жуда ёмон фойдаланилмоқда.

Қишлоқ хўжалигига яроқли ҳар юз гектар ерга Актюбинск область колхоз ва совхозларида 14 бош, Ғарбий Қозоғистон областида 20 бош, Семипалатинск областида 23 бош қўй тўғри келади.

Қарағанда областида ҳар ўн гектар ерда битта қўй боқилмоқда. Шунча майдонда доим битта қўйнинг ўзи юра берса, бечора жуда зерикса керак. **(Шодиёна жонланиш. Қарсаклар).** Қарағанда областининг раҳбарлари бечора қўйнинг кўпроқ дугоналари бўлиши учун ғамхўрлик қилишмаяпти. Қўйлар кўп бўлса, улар қувноқроқ бўлади ва кишиларга ҳам фойдалидир. **(Қарсаклар).** Актюбинск областида ҳар 7 гектар ерга битта қўй тўғри келади. Бу ерда ҳам қўй зерикаётган бўлса керак. **(Залда жонланиш).**

Айрим кишилар ҳамма жойда ҳам яйловлар бир хил эмас, дейишлари мумкин. Ҳақиқатан ҳам сизда кам ўт яйловлар бор. Аммо Тўрғай чўли каби, Ғарбий Қозоғистон, Жанубий Қозоғистон, Олмаота ва Актюбинск областларидаги жуда катта яйловлар каби миллион гектарлаб қимматли яйловларга эгасиз.

Колхоз ва совхозларда ҳар гектар ерга биттадан қўй тўғри келганда эди, Қозоғистонда юз миллион бошдан кўпроқ қўй бўларди. Ҳозир эса сизлардаги қўй 29 миллиондан ҳам камроқдир.

Сизнинг шароитингизда қўй гўшти жуда арзонга тушади. Мен «Рославльский» совхозида бўлганман. Юқорида айтганимдек, бу совхозда бир килограмм қўй гўшти 31 тийинга, мол гўшти 71 тийинга, чўчқа гўшти 1 сўм 15 тийинга тушган. Бир килограмм қўй гўштининг таннархи янги пул билан 20-25 тийинга тўғри келадиган илғор хўжаликлар ҳам оз эмас.

Республикада қўйларнинг кўплаб нобуд бўлишига йўл қўйилмоқда. Жамбул областининг колхоз ва совхозлари 1960 йилда давлатга 484 минг бош қўй сотганлар. Шу вақт ичида 599 минг бош қўй ёки барча қўйларнинг 14 проценти нобуд бўлган. Олмаота областининг колхоз ва совхозлари давлатга 538 минг бош қўй сотди. Шу вақт ичида 699 минг бош қўй ёки ҳамма қўйларнинг 11 проценти нобуд бўлди. Қарағанда областидаги Нуринск районида 17313 бош ёки ҳамма қўйларнинг 19 проценти нобуд бўлди.

Агар бу фактларга сиёсий баҳо берадиган бўлсак, шуни айтиш керакки, бу—жиноятга яқинлашиб қолган хўжасизликдир.

«Рославльский» совхозида кишилар билан суҳбатлашганимда айрим ҳолларда қўйларнинг нобуд бўлиши сабаблари тўғрисида нотўғри тасаввур мавжудлигини айтишди. Қўйларнинг нобуд бўлишига ем-хашак етишмаслигини сабаб қилиб кўрсатишади. Лекин озуқа етарли бўлган ёзда ҳам қўйлар нобуд бўлади-ку. Қўйлар фақат озуқа етишмаслигидан эмас, балки турли касалликлардан ҳам нобуд бўлади. Бу касалликлар санитария қоидаларига риоя қилмаслик оқибатида тарқалади. Кўпгина совхозларда ветеринария-санитария назорати бўш, профилактика чоралари кўрилмайди ва бу эса халқ хўжалигига катта зарар етказмоқда. Ҳайвон ўлар экан, уни ўз вақтида олиб кўмиб ташламайди, касаллик тарқалиб кетади ва кўп ҳайвонлар ўлади.

Бу кимга боғлиқ? Энг аввало совхоз раҳбарлари ва мутахассислари, барча чорвачилик ходимларига боғлиқдир. Қаттиқроқ қонун ўрнатиш зарурга ўхшайди. Лекин бу қонунларни ҳар бир совхоз, ҳар бир колхоз бажариши керак. Ветеринария назоратини кучайтириш касалликлар тарқалишининг олдини оладиган санитария чораларини қатъий қўллик билан амалга ошириш лозим.

Колхоз ва совхозлар қўйлардан кам қўзи олмоқдалар. Ҳар юз бош совлиқдан Олмаота областида 63 та, Шарқий Қозоғистон областида 65 та, Семипалатинск областида 70 та, Жамбул областида 72 та қўзи олинган.

Умуман Қозоғистон республикасида 1960 йилда ҳар юз бош совлиқдан 79 тадан қўзи олинди. Агар ҳар бир совлиқдан биттадан қўзи олинганда эди, республика қўшимча 3 миллион қўзи олган бўларди, уларни ўстириб давлатга тахминан 600 минг центнер гўшт (сўйилган вазнда) ва 45 минг центнер жун топширган бўларди.

Диққат-эътиборингизни шу масалага алоҳида жалб этмоқчиман. Ҳар бир совлиқдан биттадан қўзи олишни қандай қилиб таъминлаш мумкин.

Бу ерда қанча илғор чўпонлар сўзга чиққанини кўрдингиз. Илғорларнинг сўзга чиқаётганлиги тўғри, улар ўз тажрибаларини бошқалар мамлакатимиз бойликларини кўпайтиришда бу тажрибалардан фойдаланишларини кўзда тутиб сўзлаб бермоқдалар.

Бироқ, раҳбар ўртоқлар, ҳар совлиқдан икки йилда учтадан қўзи олаётган илғорлар билан бир қаторда область ва республика хўжалигида бир йил ичида ҳар бир совлиқдан ўртача биттадан ҳам қўзи олинишини таъмин этолмаётганлигингиз тўғрисида бирор оғиз сўз айтдингизми? Ҳам илғорлар, ҳам қолоқлар тўғрисида гапирганингизда эди, бу сизлар илғорликни, янгиликни кўраётганингизни, шу билан бирга иш ҳозирча ёмон бораётганлигидан уялаётганингизни кўрсатган бўларди. Киши уялар экан, у нима яхши-ю, нима ёмонлигини тушунади. Сизлар виждонингиз заррача ҳам қийналмай камчиликлар тўғрисида, қолоқ хўжаликлар тўғрисида индамай ўтирибсиз. Сизлар илғор бир чўпонга сўз бериб унга қарсак чаляпсиз, уларга қарсак чалса арзийди ҳам. Бошқаларни эса, ҳар юз совлиқдан 63 тадан қўзи олаётган қолоқларни эса илғорлар соясида сақлаяпсиз, уларни бекитяпсиз. Ахир улар ҳам қўй гўшти, бешбармоқ ейишади-ку, ҳатто илғор чўпонларга нисбатан кўпроқ есалар керак. **(Залда жонланиш, қарсаклар).**

Мамлакат бойлигини кўпайтира оладиган қаҳрамонларни кўрсатиш билан бирга менимча, кемирувчиларни ҳам кўрсатиш тўғри бўлур эди. Улар ўз меҳнатлари билан жамоат бойлигини кўпайтирмайдилар, балки кемирадилар. Бундай кемирувчиларни уялтириш керак. Улар шунда ҳам тушуниб етмасалар, қатъийроқ чоралар кўриш керак.

Қаранг, атрофимизда ажойиб, жанговар, маданий, илғор ёшларимиз шунчалик кўпки, улар илдизи қуриб қолган деса бўладиган кишиларнинг ўрнини боса олади, ахир. Яхши, ёш, қобилиятли кишиларни камчиликларга қарши, илғор усулларни жорий қилиш учун курашга юборинг, қолоқлик билан курашда улар хўжалигимизни ривожлантиришда катта муваффақиятларга эришадилар.

Ёшларни бу курашга юбориш кимга боғлиқ? Сизларга боғлиқ, раҳбар ўртоқлар.

Кенгашда бошқа республикаларнинг вакиллари ҳам қатнашмоқда. Улар қозоғистонлик ўртоқлар адабини еди-ку, деб ўйлаётган бўлсалар керак. Тожик ўртоқлар, сизларнинг ишларингиз яхши кетяптими? **(Залда жонланиш).** Сизларда-чи, қирғиз ўртоқлар? Сизларда-чи ўзбек ўртоқлар? Сизларда-чи, туркман ўртоқлар? Бугун Қозоғистонда кенгаш ўтаётган экан ва бу республика ходимларини камчиликлар учун танқид қилаётган эканлар, бу танқидлар бизга тегишли эмас, деб ўйламанг. Ишга фақат рекордлар нуқтаи назаридангина қарамасдан, чопонингизни ағдариб кўрсак, анча-мунча камчиликлар ҳам топилса керак. **(Залда жонланиш. Қарсаклар).**

Шунинг учун ҳам тўғри тушуна билиш, ўз ишини танқидий жиҳатдан баҳолай билиш, энг яхши дўстингиз партия билан бир сафда бормаётган экан, у билан ғижиллашиб қолишдан қўрқмаслик керак. Бундай кишилар билан ғижиллашиш керак. Албатта ҳеч ким ўз дўстидан ажралиб қолишни истамайди. Нима қилиш керак: партия билан биргаликда, халқ билан биргаликда илғор усуллар ва янгилик учун, мамлакатимиз бойлигини кўпайтириш учун курашаётган, коммунистик жамият қуриш учун курашда олға қараб йўл очиб бораётган дўстгина ҳақиқий дўстдир. **(Давомли қарсаклар).** Олға қараб қилаётган ҳаракатимизни сусайтираётганларни илғорларга тенглаштириш, танқид қилиш лозим. Агар у сафимиздан орқада қолаверса ва умумий ишимизга тўсқинлик қилаверса, у тақдирда олға қараб боришга қобилиятли бўлган ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини кўп етиштириш учун муваффақиятлироқ кураша оладиган кишиларга жой бўшатиб бериш учун бундай орқада қоладиганларга йўлдан четга чиқиб туришни сўраш керак. Бизда ана шундай одамлар ўрнига қўйиш мумкин бўлган кишилар борми?

Овозлар. Бор.

Бор бўлса шундай кишиларни кўтаринг, ўртоқлар! **(Гулдурос қарсаклар).**

Қозоғистон республикасида қўйчиликни ривожлантириш масаласига қайтайлик. Қўйлар сонини кўпайтириш билан бир вақтда жун қирқиб олишни ҳам кўпайтириш керак. Давлатга жун зарур, бунинг устига жун катта даромад беради. «Рославльский» совхозида бир центнер жуннинг таннархи янги пул билан 100 сўмга тушди. Энг қиммат жун 200 сўмга тушади. Давлат эса ҳар бир центнер жун учун 400-450 сўм тўлайди.

Айрим совхозларда яйловлар кўп, лекин ҳайдаладиган ерлар кам. Улар давлатга кам ғалла топширадилар. «Рославльский» совхозидаги суҳбат вақтида совхозларнинг директорлари бундай совхозларнинг қўйлар сонини кўпайтиришлари учун уларни давлатга ғалла сотишдан озод қилиш яхши эмасми, деган масалани қўйишди. Бу арзон гўшт ва жунни кўпроқ етиштириш имкониятини берган бўларди. Бу таклиф диққатга сазовордир. Мен «Рославльский», «Кастекский» совхозларининг директорлари ва тажриба хўжалиги директоридан шу масала юзасидан ўз таклифларини тайёрлаб беришни сўрадим. Ҳукумат бу таклифларни кўриб чиқади ва тегишли қарор қабул қилади. Ҳар бир совхозга конкрет ёндашиш ва ишни янада тўғрироқ бошқариш учун шароит яратмоқ лозим.

Хўжаликни шундай бошқариш керакки, озуқа камчиллигига хотима берилсин. Бунинг учун ем-хашак запаси бўлиши керак, чунки қишнинг қандай келишини олдиндан билиб бўлмайди.

Қозоғистонда кўплаб миқдордаги похол ҳар йили фойдаланилмай қоляпти. Маккажўхоридан силос бостиришда бу похолдан фойдаланиш ва шу йўл билан озуқа ресурсларини кўпайтириш мумкин. Мен силос бостириш соҳасидаги машҳур мутахассис профессор Зубрилинга мурожаат қилиб похолни маккажўхорига аралаштириб ҳайвонларга бериш тўғрисида ўз фикрини айтишни илтимос қилдим. У мана бундай жавоб берди:

«Қўриқ ўлкада ва Қозоғистоннинг бошқа районларида ҳар йили жуда кўп миқдорда похол тўпланади. Бу похолдан молларни боқишда оқилона фойдаланиш керак. Бу масалада ҳам маккажўхори катта роль ўйнаши мумкин. Моллар ғарамланган хашакни яхши ейиши ва фойдаланиши ҳаммага маълум.

Бундай ғарамлашнинг усулларидан бири маккажўхорини похол билан силос қилишдир. Айрим ҳолларда бу усул яхши бўлибгина қолмай, балки қатъий зарурдир. Маккажўхоридан силос бостиришда кўп шира ажралиб чиқади, бу эса бостирилган силос вазнининг камайиб кетишига олиб келади. Бу ширанинг нобуд бўлишига шунинг учун ҳам йўл қўйилмаслиги керакки, ширанинг оқиб кетиши қуруқ модданинг кўплаб нобуд бўлишига олиб келади, силоснинг тўйимлилик хусусиятини ва мазасини пасайтиради. Гап шундаки, шира ажралиб чиқаётганда озуқа моддаларининг бир қисми, шу жумладан қанд моддаси ҳам йўқолибгина қолмай, балки, силосга ҳавонинг кириб қолиши учун шароит вужудга келади. Қанд моддаси эса силоснинг ачиши учун зарурдир. Бу масалаларнинг ҳаммаси олимларимиз томонидан яхши ўрганилган ва бир қатор хўжаликларда тажрибада синаб кўрилган.

Шираси 80-85 процентни ташкил қилган маккажўхори поясидан силос бостириш вақтида ширанинг нобуд бўлмаслиги учун унга похол аралаштириш керак. Бир тонна маккажўхорига 100-120 килограмм похол аралаштирилади. Похол қўшилган бундай силосни ҳамма ҳайвонлар жуда яхши ейди».

Олимнинг бу фикрига эътибор бериш ва маслаҳатларидан фойдаланиш керак.

Менга сув йўқлиги учун яхши яйловлардан фойдаланилмаётганлигини айтишди. Бу масалани ўрганиш ва яйловни сув билан таъминлаш учун тегишли чораларни кўрмоқ лозим. Биз бу проблемани ҳал қилиш учун ҳозир олдингига нисбатан беқиёс катта имкониятларга эгамиз.

Чорвачиликда кўп меҳнат талаб қиладиган жараёнларни механизациялаш тўғрисида яна бир бор алоҳида айтиб ўтмоқчиман. Сут соғувчилар, чўчқабоқарлар ва молбоқарларнинг қўл меҳнатини механизациялаштирилган меҳнат билан алмаштириш учун чорвачилик фермаларига механизмларни тезроқ жорий қилиш зарурлиги Қўриқ ўлка қишлоқ хўжалик илғорларининг кенгашида қайд қилинди.

Албатта бу вазифани ҳал қилиш учун маълум вақт керак. Сизларнинг жуда катта ер майдонларингиз бор, ишлаб чиқариш биноларини кўпроқ қуриш, чорвачилик фермаларини механизациялаш керак. Бу ишни бир-икки йил ичида бажара олмайдиганга ўхшаймиз.

Қўйчиликнинг тараққиёти тўғрисида гапирганда ем-хашак тайёрлаш, сув чиқариш, қўйларнинг жунини қирқиб олиш ишларини механизациялашга ҳам эътибор бериш зарур. Кенгашда серунум ва арзон қудуқ қазийдиган машиналар борлиги, лекин бундай машиналар жуда кам ишлаб чиқарилаётганлиги қайд қилинди. Бундай машиналарни зарур миқдорда ишлаб чиқаришни ташкил этиш лозим.

Белорус олими М. Е. Матцепуро менга ўзи раҳбарлик қилаётган институт коллективи қудуқ қазийдиган яхши машина яратганлигини айтди. Бу машина билан танишиш ва, у яхши бўлса, бундай машиналарни кўплаб ишлаб чиқаришни ташкил этиш керак.

Чорвачилик тез ривожланиб бораётганлиги сабабли силос бостириш учун маккажўхорини кўп миқдорда етиштириш, қанд лавлаги ва бошқа ем-хашак экинларини кўп миқдорда экиш керак бўлади. Бу экинлар ҳосилининг ҳажми катта бўлганлиги сабабли уларни ташиш ишлари анча кўпаяди. Колхоз ёки совхоз ичида ем-хашакларни ташиб олмоқ учун ғилдиракли ва пневматика ўрнатилган бақувват тягачлар жуда яхши иш беради. Тягачларда юк ташиш ишларини, шунингдек дала ишларининг муайян турларини бажариш мумкин бўлади.

Бу ерда сўзга чиққан ўртоқлар автомашиналар учун ва пневматика ўрнатилган тракторлар учун резиналар ҳозирги вақтда кам ишлаб чиқарилаётганлигини айтишди.

Ҳукумат резина ишлаб чиқаришни, каучук ишлаб чиқаришни кўпайтириш ва шиналар ишлаб чиқарадиган қўшимча янги заводлар қуриш тўғрисида қарор қабул қилди. Энди ҳукумат бу масалаларни қўшимча равишда яна кўриб чиқиши ва бунда транспорт воситалари ҳамда резина ишлаб чиқаришни кўпайтиришни кўзда тутиш керак.

Давлат план комиссияси қишлоқ хўжалигига ҳам, саноатга ҳам бериладиган топшириқларни яхшилаб ҳисоблаб чиқиши ва тўғрилаб олиши керак. Сизда чорвачилик иши жўнашиб кетишига, маккажўхори ҳам, қанд лавлаги ҳам сероб бўлиб кетишига ишонаман, ўртоқлар. Силос бостириладиган маккажўхори бўлмаса чорвачилик муваффақиятли ривожланиши мумкин эмас. Биз бу соҳада винтларни бирмунча бураб қўйдик ва гайкаларни ҳамма вақт маҳкамлаб бураб тураверамиз, лекин гайкаларни шундай бураш керакки, болтлардаги ва гайкадаги резьбалар ейилиб кетмайдиган бўлсин, лекин шу билан бирга, ҳеч бир деталь бўшашиб қолмайдиган даражада, деталь деталга маҳкам ёпишиб турадиган даражада сусайиб ҳам қолмасин. Машинанинг ҳамма жойи яхшилаб маҳкамланиб, туташтириб қўйилганида у тўхтовсиз ишлай беради. Хўжаликда ҳам шундай бўлиши керак — унинг ҳамма бўғинлари бир-бирига яхши боғланган бўлиши лозим.

Иккита етакчи ўқи бўлган ўзиюрар шассилар ишлаб чиқариш зарур, шундай қилинганида машиналардан турли қишлоқ хўжалик ишларида тўлиқроқ фойдаланиш мумкин бўлиб қолади, деган фикрлар айтилмоқда.

Мен Ростовда шундай шассининг намунасини кўрдим, бу шасси менга жуда ёқди. Қишлоқ хўжалик техникасини ишлаб чиқариш тўғрисидаги таклифларни тайёрлаш вақтида «Союзсельхозтехника» бирлашмаси саноатга ўзиюрар шассилардан қанча заказ қилиш кераклигини ва бу шассиларнинг мавжуд намуналаридан қайси бирини танлаб олиш мумкинлигини ҳисобга олиши керак. Бу ерда шу Бирлашманинг раиси П. С. Кучумов ўтирибди. Унинг қулоғи ўткир, шу сабабли у қишлоқ хўжалик ходимларининг талабларини эшитиб, бу талабларни блокнотига ёзиб олади ва бу масалаларнинг муҳимлигини билиб, лозим бўлган ишларни қилади, деб ўйлайман. **(Залда жонланиш).**

Юк машиналарида силос ташимоқ учун бу машиналарнинг бортини баландроқ қилиш, силос йиғиштириб берадиган комбайннинг транспортерини силосни баландроқ кўтариб берадиган бўлиши учун бу транспортерни кўтариш керак, шундай қилинганида машинада силосни текислаш билан шуғулланадиган одам даркор бўлмайди, деган таклиф киритилди. Бу оқилона таклиф деб ўйлайман ва инженерлар бу таклифларни ҳисобга олишлари лозим.

Автомашиналардаги бортларнинг баландлиги вазни оғир бўлган дон ва бошқа маҳсулотларни ташишга мўлжалланган. Аммо энди ўзи гарчи унчалик оғир бўлмаса ҳам, лекин ҳажми катта бўлган жуда кўп миқдордаги силосни ташиш керак бўлиб қолмоқда. Бунинг натижасида машиналарнинг қувватидан силос ташишда тўлиқ фойдаланилмаётир.

Жанубий Қозоғистон областидаги «Чимқўрғон» совхозининг директори А. С. Месяцев кенгашда сўзга чиқди. У. чорвачиликни ривожлантиришнинг бир қанча масалаларини кўтарди. Унинг таклифини ўрганиб чиқиш керак. Қозоғистонда чорвачиликни ривожлантирмоқ учун жуда катта имкониятлар бор, лекин бу имкониятларнинг юздан биридан ҳам фойдаланилмаётир.

Яйловларни сув билан таъминлаш соҳасида катта ишлар қилиш керак. Мен бу ерда айниқса қудуқлар қазиш ва тўғонлар қуришни кўзда тутаман. Бундай қудуқларни қазиб берадиган, қудуқлардан сув чиқариб берадиган ва қўйларни қўлда суғормасдан, уларни суғоришни механизациялаштирадиган техникани, албатта, яратиб бериш керак. Шундай қилинганида қўйларни парвариш қилиш учун камроқ одам керак бўлади. Чўпон қўйларни қўлда тез суғоришни уддалай олмайди. Подалардаги қўйлар ўз вақтида суғорилмай, жуда чанқаб қолиб, кўпинча нобуд бўлмоқда.

Мен бир вақтлар болалик чоғимда қўй боққанлигимни гапириб ўтган эдим, ўртоқлар. Помешчикнинг яхши, майин жунли меринос қўйлари бор эди, кўп миқдордаги қўйларни суғориш нечоғли оғир иш эканлигини биламан. Ўша вақтда катта чархпалак ёрдами билан қудуққа ёғоч челаклар тушириб сув олинар эди. Ўшанда мен ва менга ўхшаш болалар ўша чархпалакларни ўз кучимиз билан зўр бериб айлантирар ва унинг пояларига сакраб чиқиб, шу тариқа қудуқдан сув чиқарар эдик. Шундан бери 50 йилдан кўпроқ вақт ўтди, лекин ҳозир ҳам баъзи жойларда бундай чархпалакни туя қўшиб айлантираётган бўлиши керак. Бу ишларда механизация унчалик олдинга силжиганн йўқ. Чўпонларнинг меҳнатини енгиллаштирмоқ учун қудуқлардан сув чиқариб берадиган қандай машиналар яратиб бериш кераклигини ўйлаб кўриш керак. **(Қарсаклар).**

Маҳаллий ташкилотлар қўйларни суғориш учун керакли катта тоғоралар ва бошқа майда-чуйда асбоблар билан таъминлаш масалаларини ҳал қилишлари лозим. Бундай тоғораларни темир-бетондан ясаш мумкин, шундай қилинганида тоғоралар доимий бўлиб қолади. Охурларни ҳам темир-бетондан ясаш мумкин. Бундай охурлар фойдаланишга ўнғай бўлади ва кўпга чидайди. Шу вақтгача шу нарсалар қилинмаганига мен жуда таажжубдаман. Темир-бетондан тоғора ясаш ва кўтонларга бу тоғораларни зарур миқдорда етказиб бериш учун ҳеч нима кетмайди-ку.

Яйловларда чўпонлар фидокорлик билан қаҳрамонона меҳнат қилмоқдалар. Чўпонларнинг меҳнати ва турмуши тўғрисида ғамхўрлик қилиш — совхоз ва колхоз раҳбарларининг, партия ва совет ташкилотларининг жонажон ишидир.

Энди яйловларда қўйларни боқиш қандай ташкил қилинаётганлиги билан боғлиқ бўлган масалалар тўғрисида бир-икки оғиз гапириб ўтаман. Чўпонлар, подачилар, йилқи боқувчилар ўз уйларидан яйловларга чиқиб кетиб бир неча ой ўтовларда яшайдилар. Улар ўтовлар учун керакли наматлар ёмон жундан бостирилаётганлиги тўғрисида ҳақли равишда норозилик билдирмоқдалар. Ёмон жундан бостирилган намат тез титилиб кетади, ёмғир ёққанида бундай ўтовлардан чакка ўтиб кетади, бундай ўтовлар шамол ва совуқдан яхши сақламайди. Намат енгил, тиғиз бўлиши, ўтовларни қуриш ва бузиб олиш учун ўнғай бўлиши лозим. Бунинг учун яхши жун бериш ва яхши намат бостириш керак. **(Қарсаклар).**

Ёмон намат чиқараётган фабрикаларни контроль остига олиб, бундай наматларни брак қила бериш, айбдорларни эса материални бузганликлари, ёмон сифатли маҳсулот берганликлари учун жавобгарликка тортиш керак. **(Қарсаклар).**

Кимёгарларга, илмий-тадқиқот институтларига мурожаат қилинмаса бўлмайди. Ҳозирги вақтда кимё фани бамисоли мўъжиза материаллар бермоқда, наматлар ўрнида шу материаллардан фойдаланиш мумкин. Ўтовларни шундай материаллар билан ёпиш арзонга тушади, наматга қараганда ўнғай ва қулай бўлади. Масалан, пенопластни олиб кўринг. Бу материал ўзи енгил, чидамли бўлиш билан бирга, сув ўтказмайди, аммо намат ҳар қанча яхши бўлса ҳам намни шимиб олади.

Пенопластдан ясалган ўтовни кўчириб юриш енгил бўлади, уни қуриш ҳам ўнғай бўлади. Бундай ўтовни қуриш енгил бўлади ва кўчиш вақтида бузиб олиш ҳам енгил бўлади. Шу сабабли, кимёгарлар бундай ўтовларнинг тажриба нусхаларини ясаб кўрсатишлари керак. **(Қарсаклар).** Мен чўпонлар ва йилқи боқувчилар билан биргалашиб бундай ўтовни бажонидил кўздан кечирган бўлур эдим, уни қабул қилиб олишда ҳам қатнашган бўлур эдим. Энди гап кимёгар ўртоқларда қолди: сизлар яйловларда машаққатли кўчиб юриш шароитида шу қадар фойдали иш билан шуғулланаётган одамларимизга яхши материал беринглар, уларнинг яшаши учун энг кўп қулайлик яратиб беринглар. **(Қарсаклар).**

Бизга бундай материаллар ва конструкциялар қўй боқарлар учунгина ва ўтовлар ясаш учунгина зарур бўлиб қолмасдан, бундай материаллардан йиғма енгил уйлар қуриш учун ҳам фойдаланиш мумкин. Бундай йиғма уйлар ўзининг доимий жойидан узоқ масофаларга бориб, далада, ўрмонда, тоғларда кўчиб юриб ишлайдиган турли экспедициялар учун қулай бўлади.

Чўпонларнинг болалари тўғрисида ҳам ғамхўрлик қилиш керак. Мактаб-интернатлар, болалар яслилари, болалар боғчалари керак, токи чўпонлар ва йилқи боқувчилар даштда юрган вақтларида болаларининг овқат ва кийим-кечак билан таъминланганлигини, яхши парвариш қилинаётганлигини, яхши ўқиб, яхши тарбия олаётганлигини билиб хотиржам бўлсинлар. **(Қарсаклар).**

Турмуш билан ишлаб чиқариш бир-бирига маҳкам боғланган. Меҳнат унумдорлигининг кўтарилиши, маҳсулот миқдорининг кўпайиши, ва сифатининг яхшиланиши турмуш шароитининг яхшиланишига боғлиқ.

Ўртоқлар! Сизларнинг ҳаммангизга, Совет Иттифоқидаги қишлоқ хўжалик ходимларининг ҳаммасига мурожаат қилиб айтадиган гапим шуки, олдимизда турган вазифани ҳал қилмоқ: ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 75 центнердан ва бошқа қишлоқ хўжалигига яроқли ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 16 центнердан гўшт етиштирмоқ учун сизлар ўз имкониятларингизни ўрганиб чиқинглар ва конкрет чораларни белгилаб олинглар.

Бу ҳисобларни фақат арифметика йўли билангина ҳисоблаб чиқмасдан, шу билан бирга бригадаларга, звеноларга, колхозларга ва совхозларга ажратиб берилган ва бириктириб қўйилган ерларни ҳисобга олиб, ишнинг муайян участкасига топширилган ҳар бир кишининг масъулиятини аниқ кўрсатиб бериб, жуда конкрет равишда ҳисоблаб чиқиш ҳам керак. Бу вазифаларни ҳар бир кишига тақсимлаб бериш билангина кифояланмасдан, шу билан бирга унинг дилидаги нарсани ҳам билиш ва кўзига ҳам қараш, шу миқдордаги гўштни муайян муддатда олиш мумкинлигига ишонадими, ёки йўқми эканлигини, бунинг учун унинг юраги жиғиллаяптими, ёки йўқми эканлигини ҳам билиш керак. Агар у бу имкониятларга ишонмаса у билан суҳбатлашиш, шу имкониятларга уни ишонтириш, унинг ҳисоблаб чиқишига ёрдамлашиш ва шу ишни бажаришни унга ўргатиш керак. Агар буни у миясига сиғдира олмаса, у вақтда бу ишнинг фаҳмига етадиган ва ишни ташкил қила оладиган ва ғалабага эриша оладиган одамларни топиб, ишни шундай кишиларга топшириш керак. Чунки гўшт, сут, жун етиштиришни кўпайтириш коммунизм қуриш учун олиб борилаётган конкрет курашдир. Бу умумий чақириқ эмас, балки халқимиз учун керакли озиқ-овқат маҳсулотларининг миқдорини кўпайтириш ва сифатини яхшилаш йўлида амалий иш қилиш керак деб қилинаётган конкрет чақириқдир. **(Қарсаклар).**

Чорвачилик тўғрисида мен гапириб ўтган ҳисоб ва рақамларга бюрократларча қаралмаслиги керак. Бюрократларча ҳисоблаб чиқиш ҳаммадан кўра енгил ва ҳаммадан кўра тез қилинадиган ишдир. Бюрократ рақамларни тез тақсимлашни, зарб қилишни билади, аммо бундан фойда чиқмайди. Дуруст, бу ишда арифметикасиз иш битмайди, лекин ишни оқибат натижада арифметика ҳал қилмайди, балки одамлар ҳал қилади. Одамларни танлаб олиш керак ва уларни, айтиш мумкинки, мусбат зарядлар билан зарядлаш керак.

Одамларни синчиклаб танлаш, қўйилган вазифаларни улар билан ишлаб ва ўрганиб чиқиш, ўз колхозида, совхозида ёки бошқа районда, бошқа областда эришилган энг яхши ишлаб чиқариш кўрсаткичларини одамларга тажрибада ўргатиш зарур. Илғорлар тажрибаси асос қилиб олиниши лозим. Агар одамлар ўз имкониятларига астойдил ишонсалар, шу имкониятларга ишониб сўз берсалар, улар ўз зиммаларига олган мажбуриятларини бажармоқ учун ҳамма чораларни кўрадилар. Ана шунда вазифа ҳам муваффақиятли ҳал қилинади. **(Қарсаклар).**

Бу ерда сўзга чиққан ўртоқларнинг баъзилари, бизнинг хўжаликларимиз қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг етти йилликнинг охирги йилига планлаштирилган даражасига 1962-1963 йиллардаёқ чиқиб олади, деган гапни айтишди. Хўш, 1964 ва 1965 йилларда бу хўжаликлар нима қилади — плансиз ишлай берадими?

Турмушнинг ўзи қишлоқ хўжалигини қолган йилларда ривожлантириш соҳасида етти йиллик планга ҳозирнинг ўзидаёқ тузатишлар киритиш керак, деган масалани қўймоқда. Бу гап айниқса қўриқ ерлардаги совхозлар ва колхозларга таалуқлидир. Етти йиллик план ишлаб чиқилаётган вақтда биз қўриқ ерлардаги совхозлар ва колхозларнинг ҳамма имкониятларини ҳисобга олишимиз мумкин эмас эди. Воқеликнинг ўзи биз қилган ҳисоблар ва кутган умидларимизнинг ҳаммасидан ҳам ўзиб кетди.

Имкониятларимизни энди яхшироқ билиб олиб, кўп миқдорда гўшт, сут ва жун олиш учун юриш бошлаганимиздан кейин, совхозлар ва колхозлар етти йиллик топшириқларини аниқлаш кераклигини ўйлаб, ҳисоблаб чиқсинлар ва бу тўғридаги ўз таклифларини республикага, республикалар эса, Иттифоқ Давлат план комиссиясига тақдим қилсинлар, деган вазифани ҳозир ўз олдиларига қўйсалар бўлмасмикин, деган масала туғилмоқда. Бу гап биринчи навбатда қўриқ ерлардаги хўжаликларга таалуқлидир. Лекин план топшириқларини бошқа районлар бўйича ҳам аниқлаш керакка ўхшайди. Бошқа районларда ҳам ишлаб чиқариш даражасини етти йиллик планда мўлжалланган даражадан ошириш учун имкониятлар бор. Совхозларнинг ишчилари ва колхозчилар бу масалада ўз фикрларини айтишлари керак.

„Пахтаорол“ совхозида хўжаликни ташкил қилиш тажрибаси нималарни кўрсатмоқда

Ўртоқлар! Қўриқ ўлка қишлоқ хўжалик илғорларининг кенгашида сўзлаган нутқимда мутахассисларнинг қилган ҳисобларини айтиб берган эдим. Бу ҳисоблар Қозоғистон республикасининг шимолий областларида ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда сўйилган вазнда 75 центнердан гўшт ва қишлоқ хўжалигига яроқли бошқа ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 16 центнердан гўшт етиштириш мумкинлигини исботлайди.

Республикангизнинг суғориладиган ерларда пахта ва бошқа қимматли техника экинлари етиштираётган Жанубий областларидаги қишлоқ хўжалик ходимлари, табиийдирки, бу ҳисобларга зўр қизиқиш билан қарадилар. Илғор пахтакор колхозларнинг ва совхозларнинг колхозчилари ва ишчилари, агрономлар, зоотехниклар ва бошқа мутахассислар пахтачилик хўжаликларида гўшт етиштиришни кўпайтиришнинг катта резервлари бор деб тўғри ҳисобламоқдалар. Пахта алмашлаб экишларида суғориладиган ерлардан тўғри фойдаланиш пахта етиштиришни кўпайтириш билан бир қаторда ем-хашак етиштиришни анча кўпайтиришга имкон беради

Шу жиҳатдан қараганда, Жанубий Қозоғистон областидаги «Пахтаорол» пахтачилик совхози мутахассисларининг гўшт етиштиришга доир қилган ҳисоблари жуда диққатга сазовордир.

(Давоми учинчи бетда)

Ўртоқ Н. С. ХРУШЧЕВ нутқи

(Боши иккинчи бетда)

Совхоз мутахассислари ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда сўйилган вазнда 75 центнердан ва қишлоқ хўжалигига ярокли бошқа ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 16 центнердан гўшт етиштирмоқ учун совхоз қанча миқдорда гўшт етиштириши, қанча ерга маккажўхори, беда ва бошқа экинлар экиши кераклигини ҳисоблаб чиқдилар.

Асосий иши пахтачилик бўлган Ўрта Осиё колхозлари ва совхозлари ҳам гўшт етиштиришни кўпайтиришга ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшишлари мумкинми эканлигини аниқ билиб олмоқ учун мен совхоз директори ўртоқ Куликовдан шундай ҳисоблар қилиб, менга айтишни илтимос қилган эдим.

Мен сизларга ана шу ҳисобларни айтиб бермоқчиман.

«Пахтаорол» совхозининг ҳайдаладиган 10880 гектар ва қишлоқ хўжалигига ярокли бошқа 8700 гектар ери бор.

Хўжаликда 1600 бош қорамол, шу жумладан 504 бош сигир, шунингдек 13507 бош қўй, 564 бош чўчқа ва 590 бош от бор.

Шунча ҳайдаладиган ерга ва бошқа ерларга эга бўлган бу совхоз (сўйилган вазнда) ҳайдаладиган ерга ҳисоблаганда 8200 центнер ва қишлоқ хўжалигига ярокли бошқа ерларга ҳисоблаганда 1400 центнер ҳаммаси бўлиб эса, сўйилган вазнда 9600 центнер гўшт етиштириш, ёки ҳайдаладиган ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 75 центнер ва қишлоқ хўжалигига ярокли бошқа ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 16 центнер гўшт етиштириши мумкин.

Совхоз мутахассислари конкрет шарт-шароитни ҳисобга олиб, етиштириладиган гўшт структурасини қуйидагича қилиб белгилашни мақсадга жуда мувофиқ бўлади, деб ҳисобламоқдалар.

мол гўшти — 4950 центнер ёки 52 процент;
қўй гўшти — 3520 центнер ёки 36 процент;
чўчқа гўшти — 1130 центнер ёки 12 процент.

Бу ерда шуни айтиб ўтиш ўринли бўладики бу совхозда чўчқа гўшти ҳозирча кам етиштирилмоқда. Ҳозир биз чўчқачиликни ташкил этишнинг қандайдир нормативларини ўрганиб ва ишлаб чиқишимиз керак. Бекон, фақат гўшт ёки ёғлиқ чўчқа гўшти олиш мақсадида чўчқаларни боқиб семиртирмоқ учун қандай озуқалар, қандай нисбатда талаб қилинишини белгилаб олишимиз керак. Бир центнер сариёғ ва бир центнер чўчқа ёғи, ёки эритилган ёғ олмоқ учун бўладиган сарфларни ҳисоблаб чиқиш керак.

Сизларга маълумки, кўп кишилар чўчқа ёғини истеъмол қиладилар, сариёққа қараганда эритилган ёғни яхшироқ кўрадиган одамлар ҳам оз эмас. Чўчқа ёғи тўқ тутади ва унинг калорияси ҳам кўп, аммо сариёққа қараганда чўчқа ёғи етиштириш учун анча кам харажат сарф бўлади.

«Пахтаорол» совхозига доир қилинган ҳисобларни давом эттираман. Юқорида кўрсатиб ўтилган миқдордаги гўштни етиштирмоқ учун керакли ем-хашак тайёрлаш вазифаси қандай ҳал қилинмоқда.

Шу йилга қадар совхозда силос бостирмоқ учун 354 гектар ерга маккажўхори экилар эди. Чорвачиликни ривожлантириш истиқболларини ҳисобга олиб силос бостирмоқ учун 900 гектар ерга маккажўхори экиш ва унинг ҳар бир гектаридан 400 центнердан ҳосил олиш ёки 100 центнердан озуқа единицаси олиш планлаштирилмоқда. Бу эса, 4000 центнер мол гўшти етиштиришга, ёки жамики гўштнинг 80 процентини мол гўшти тариқасида етиштиришга имконият беради. Дони олинган маккажўхори поясидан бостирилган силос ҳисобига, шунингдек беда ҳисобига 950 центнер мол гўшти ёки жамики гўштнинг қолган 20 проценти етиштирилади.

Маккажўхори дони, беда ҳисобига, шунингдек думбуллигида қайириб олинган маккажўхори сўталари ҳисобига сўйилган вазнда 1130 центнер чўчқа гўшти етиштириш кўзда тутилади. Совхозда қўй гўшти табиий яйловлар, беда ва маккажўхори силоси ҳисобига етиштирилади.

Совхоз бундан ташқари 60 минг центнер, ёки қишлоқ хўжалигига ярокли ҳамма ерларнинг ҳар юз гектарига ҳисоблаганда 300 центнердан сут етиштиришни мўлжалламоқда. Сут етиштириш учун керак бўлган ем-хашакнинг ҳаммаси совхознинг ўзидан чиқади.

Совхозда саккиз далали алмашлаб экиш бўлади: бунинг беш даласи ғўза, бир даласи маккажўхори ва икки даласи бедапоядан иборат бўлади.

Совхоз чорвачилик эҳтиёжлари учун ем-хашак етиштиришни кўпайтириш билан бир вақтда пахта етиштиришни асосан ҳосилдорликни ошириш ҳисобига кўпайтиради.

«Пахтаорол» совхози ва унинг раҳбарлари қимматли ташаббус кўрсатдилар. Улар тегишли ҳисобларни қилиб қўйдилар ва гўшт етиштиришни кескин равишда кўпайтиришни мўлжалламоқдалар, бу билан улар бошқа пахтакор хўжаликлар учун яхши намуна кўрсатмоқдалар. Лекин совхоз раҳбарларини бир оз танқид қилиб ўтмоқчиман.

Совхоз директори В. Н. Куликов билан кўпдан танишман ва уни жуда ҳурмат қиламан. У, ишнинг кўзини биладиган, ишлаб чиқаришнинг яхши ташкилотчиси бўлган одамдир. Пахтанинг ҳосилдорлиги соҳасида «Пахтаорол» совхозига қараганда юқорироқ кўрсаткичларга эга бўлган йирик хўжаликлар унчалик кўп эмас. Агар у биринчи бўлмаса ҳам, ҳар ҳолда биринчилар қаторидадир. Ўртоқ Куликов мулча қоғоз қўйиб чигит экиш ва ғўзаларни замонавий усул билан суғориш тажрибаларини гапириб берди. Бу тажрибалар катта аҳамиятга эга.

Шундай бўлса ҳам совхоз раҳбарлари бундай муваффақиятларга эришганликларига қарамай, мен уларни танқид қилмоқчиман. (Залда жонланиш). Нега, деб савол беришингиз мумкин. Биринчидан, хўжаликни ташкил этишдаги камчиликларни танқид қилса арзийди ва, иккинчидан, бу совхоз катта имкониятларга эга бўлган йирик хўжалик сифатида танқид қилинишга арзийдиган «объект»дир. Заифроқни танқид қилиш осонроқ, лекин уни танқид қилсанг дарҳол унинг оёғи букилиб қолади, йиқилиб кетмасин тағин деб хавотир бўласан. (Залда кулги). Аммо ўртоқ Куликовни оёғи букилиб қолишидан хавотирланмай танқид қила бериш мумкин. У бақувват раҳбар ва танқид унинг тағин ҳам бақувват бўлишига ёрдам беради. Лекин ўртоқ Куликов гердайиб кетмаслиги учун унга биринчи синфга ёзилиб, баъзи экинларни, масалан, маккажўхорини етиштиришни юқорироқ кўрсаткичларга эга бўлган ходимлардан ўрганиб олиши керак, деб маслаҳат бермоқчиман.

Танқид конкрет бўлиши учун бу танқидни исботлайдиган рақамларни айтиб бераман. 1960 йилда совхоздаги ҳосилдорлик ва экин майдонларининг структураси қуйидагича бўлган эди: пахта — 5693 гектар, гектаридан олинган ҳосил 30,6 центнер; дон олиш учун экилган маккажўхори — 10 гектар, унинг гектаридан олинган ҳосил 27,4 центнер.

Хўш, ўртоқ Куликов, маккажўхорининг бундай ҳосили тўғрисида сизга нима дейишим мумкин. Сиз ўз қўшниларингизнинг нутқини эшитдингиз, улар сизга жавоб бериб ўтишди. Ҳосилнинг бундай кам бўлиши уят. Силос бостирмоқ учун 354 гектар ерга маккажўхори экилган бўлса, унинг ҳар гектаридан 242 центнер ҳосил олинган.

Ўртоқ Куликов агар мен бу рақамлар тўғрисида индамай ўтадиган бўлсам, одамларга қайси юз билан қарайман. Улар: бошқаларга неча марталаб ўрнак қилиб кўрсатилган илғор совхоз суғориладиган ерларда, яна бунинг устига Қозоғистоннинг жанубидек сингари серқуёш ўлкада маккажўхорининг ҳар гектаридан 242 центнердан кўкпоя олаётганлигини кўриб туриб нега индамайсан, демайдиларми, ахир. Бу қандай гап, сизлар бир-бирингизга қариндошмисиз, дейишмайдими? (Кулги. Қарсаклар).

Совхозда бедапоя 2976 гектар, унинг ҳар бир гектаридан олинаётган ҳосил 68 центнер. Шоли — 25 гектар, гектаридан олинаётган ҳосил 48 центнер. Менимча бу ўртача ҳосил бўлса керак, шундайми? Агар бу яхши ҳосил дейиладиган бўлса, шолининг ҳар бир гектаридан 80 центнердан, айрим участкаларда эса, ҳатто 170 центнердан ҳосил олаётган қозоқ шоликори Иброй Жахаевнинг муваффақиятларига қандай баҳо бериш мумкин. Бу ҳақиқатан яхши ҳосил, аммо сизнинг совхозингиздаги ҳосил эса ўртоқ Куликов, ўртача ҳосил.

Совхозда суданка экилган майдон 28 гектар, гектаридан олинаётган кўкат ҳосили эса, 136 центнер. Сабзавот-полиз экинлари экилган майдон 65 гектар, гектаридан олинаётган ҳосил 300 центнер. Бу — жуда кам.

Картошка — 74 гектар. Гектаридан олинаётган ҳосил 54 центнер. Бу ерда бир ўқувчи қиз сўзга чиқди. Унинг звеноси картошканинг гектаридан 100 центнер ҳосил олган (қарсаклар), совхозда эса 54 центнер ҳосил олинибди.

Шуниси қизиқки, бу совхозда сули «биринчи ўриндаги» экин бўлиб қолган. Суғориладиган ерларнинг 220 гектарига сули экилиб, унинг гектаридан 18 центнердан ҳосил олганлар. Шу ҳам ҳосилми?

Совхозда ферма ҳузурида алмашлаб экиш ҳам бор бу алмашлаб экиш далаларига беда, суданка, силос бостирмоқ учун маккажўхори экилмоқда. Шу экинлар экилган жами майдон 455 гектар, гектаридан олинган кўкат ҳосили эса 200 центнер.

«Пахтаорол» совхози ва унинг директори ўртоқ Куликов мамлакатда таниқли бўлиб қолганлар. Бу хўжалик яхши донг чиқарган. Аммо, маккажўхори етиштиришдаги мана бу натижалар бу шуҳратга сира тўғри келмайди. Энг хатарли нарса ҳам шуки, совхоз раҳбарлари маккажўхорининг имкониятларини тушунмаётган бўлсалар керак. Бўлмаса улар келгусида ҳам суғориладиган ерларда маккажўхорининг ҳар бир гектаридан 400 центнердан силосбоп ҳосил олишни планлаштирармидилар.

Йўқ, ўртоқ Куликов, бу масалада мен сизга ён бўлолмайман, бундай асосда дўстлик бўлиши мумкин эмас. Бинобарин, сиз ишингизни қайта қурмасангиз бўлмайди, мен аминманки, сиз бунинг уддасидан чиқа оласиз, сизда етарли билим бор, иродангиз ҳам бор. Пахта соҳасида қандай яхши ўрнак кўрсатган бўлсангиз, маккажўхори соҳасида ҳам шундай ўрнак кўрсатинг.

Маккажўхорининг ҳосилдорлиги жиҳатидан баъзи хўжаликларни бир-бирига таққосламоқчиман. Сиз мана шу таққослашга қарасангиз ўз имкониятларингизни яхшироқ билиб оласиз.

«Пахтаорол» совхози маккажўхорининг ҳар бир гектаридан 242 центнердан силосбоп ҳосил олди, В. Д. Дидковский раис бўлиб ишлаётган «Луч Востока» колхози ҳар бир гектардан 417 центнердан силосбоп маккажўхори олди. Гарчи бу 242 центнерга қараганда кўпроқ бўлса ҳам, лекин бу ҳам жуда кам, албатта. Ахир, бу ерлар Қозоғистоннинг суғориладиган ерлари, энг яхши ерлари-ку. Қўриқ ўлкадаги тракторчи Қозибек Жапаров Қўриқ ўлкада ўтган йил суғорилмайдиган ерларда маккажўхорининг гектаридан 660 центнер ҳосил олди, 1961 йилда эса гектаридан 700 центнер ҳосил олишга сўз берди. У, ўртоқлар, ҳақиқатан ҳам ўз ишининг устаси. Унинг учун маккажўхори бутунлай янги экин, лекин у ишга ғайрат билан киришиб, жуда яхши ҳосил олди.

Ниҳоят, сизларнинг ҳаммангиз Ўзбекистон республикасидаги «Политотдел» колхозининг раиси ўртоқ М. Г. Хваннинг нутқини эшитдингиз. Бу колхоз ҳар бир гектардан сўталари билан бирга 1850 центнер маккажўхори олди ва маккажўхориси ўриб олинган шу ернинг ўзига яна туруп экиб, унинг гектаридан 300 центнердан ҳосил олди. (Қарсаклар).

Ўртоқ Куликов, сиз шу рақамларнинг мағзини чақиб кўринг ва ана шунда ўзингизга изоҳ топиб оласиз. Кези келганда шуни ҳам эслаб қўйингки, Новосибирскдаги кенгашда Читадан келган тракторчи А. Г. Лисичников сўзга чиққан эди. У, хийла совуқ ўлка бўлган Чита области шароитида юз гектар ерга маккажўхори экиб, унинг ҳар бир гектаридан 1100 центнердан силосбоп маккажўхори олди. (Қарсаклар). 1961 йилда эса ўртоқ Лисичников гектаридан 1200 центнердан ҳосил беришга аҳд қилиб қўйди. Шунинг ўзи, ўртоқлар, одамларимизнинг қаҳрамонлиги эмасми? Улар резервларни топмоқдалар жуда катта имкониятларни кўрсатиб бермоқдалар! Биз, мана шундай юксакликларга интилишимиз керак! Бундай кишиларга шон-шарафлар бўлсин! (Қарсаклар).

Мен, ўртоқ Куликовни танқид қилаётирман, лекин маккажўхори соҳасида бошқа баъзи ўртоқларнинг натижалари ҳам бундан яхши эмас. Ўзларингиз учун хулоса чиқариб олинглар, ўртоқлар!

Ўртоқ Куликов, маккажўхорини экдию, лекин уни унутиб қўйди, кейин унга қайрилиб қарамади. Аммо, маълумки, маккажўхори жуда талабчан экин. У, одамларнинг қайрилиб қарамаслигини хоҳламайди ва ўзига нисбатан бундай ҳурматсизликка жавобан у ҳам тескари бурилиб олади. (Залда кулги). Аммо, ўртоқ Хван, «Политотдел» колхозининг колхозчилари маккажўхорига бошқача муомала қилмоқдалар. Колхозчилар маккажўхорига юз ўгириб қараганликлари учун маккажўхори ҳам колхозчиларга юз ўгирди, гектаридан «Пахтаорол» совхозида бўлгани каби 242 центнер эмас, балки 1850 центнер ҳосил берди. (Қарсаклар).

Сиз, ўртоқ Куликов, далаларнинг маликаси бўлган маккажўхорини сийлаб-сийпасангиз у ҳам сизни ёрлақайди.

Ўртоқ Хваннинг нутқи тўғрисида баъзи мулоҳазаларимни айтиб ўтмоқчиман. Мен у нутқ сўзлаётганида луқма ташлаб, агар колхоз маккажўхорини қалин қилиб экиш йўлидан борадиган бўлса, бу билан кўп нарсани йўқотади, деб айтган эдим. Биз ишнинг натижаларига силосбоп ҳосилнинг миқдоригагина қараб баҳо бермасдан, бу ҳосилнинг сифатига қараб ҳам, маккажўхоридаги сўталарнинг сонига қараб ҳам баҳо беришимиз керак. Баъзан миқдор ҳақиқий муваффақиятни тўла равишда акс эттирмайди. Агар сиз маккажўхори тупларини қалинлаштириб юборсангиз, эҳтимол, бирмунча кўп кўкпоя олишингиз мумкин-у, лекин унинг сўталари камроқ бўлади. гектар бошига ҳисоблаганда оқибат натижада озуқа единицаси ҳам камроқ бўлади.

Сизлар ўзларингиз миришкорсиз, яхшиси хилма-хил тажрибалар қилиб кўринглар, ана шунда қандай квадрат самаралироқ бўлиб чиқишига ва уяда маккажўхорининг тупи қанча бўлганида яхшироқ натижа беришига ўзларингиз баҳо бера оласиз. Эҳтимолки, маккажўхорини 70x70 ва 80x80 сантиметр қилиб экишни синаб кўриш керакдир. Шундай қилинганида ҳар бир уяда бир-икки туп маккажўхори қолдириш мумкин. Лекин бу ишни илмий асосда ўтказмоқ, маккажўхорининг таркибида қанча крахмал, протеин (оқсил), қуруқ модда борлигини анализ қилиб кўрмоқ учун бу тажрибага лаборатория ходимларини жалб қилиш керак. Сизлар бу тажрибаларнинг натижаларини таққослаб кўриб, маккажўхори етиштиришнинг энг яхши методлари қандай афзалликларга эга эканлигига ўзларингиз тўғри баҳо бера оласиз.

Мен ўртоқ Куликовга пахтага қандай меҳр қўйган бўлсангиз, маккажўхорига ҳам шундай меҳр қўйингиз деб айтмоқчиман. Совхозда пахта етиштиришни яхши билишади ва бунинг учун уларга тасанно, аммо улар маккажўхоридан силосбоп мўл ҳосил олишни ҳали ўрганиб олишгани йўқ.

Совхоз раҳбарлари буни тушуниб оладилар, фақат пахтадангина эмас, шу билан бирга маккажўхоридан ҳам мўл ҳосил етиштира олишларини кўрсатадилар, деб ўйлайман.

Ўртоқ Куликов пахта топшираётган совхозларга кунжаранинг 30 процентини қайтариб бериш керак, деганида дастлаб мен унинг бу таклифига хайрихоҳлик билан қараган эдим. Лекин совхоздаги экин майдонларининг структурасини суриштириб қарасам, бу совхозда икки дала ёки 3000 гектар бедапоядан иборат эканлигини, суғориладиган ерларнинг 220 гектарига сули экилаётганлигини, фақат 10 гектар ергагина дон олиш учун маккажўхори экилаётганлигини билиб олдим. Шундан кейин ўртоқ Куликов кунжара сўраш ўрнига ердан фойдаланишда тартиб ўрнатиши керак эканлиги менга равшан бўлиб қолди. Шундай қилинганида совхозда чорвачиликни тез ривожлантиришни ҳисобга олган тақдирда ҳам, ем-хашак етарли бўлиб қолади.

Мен Жанубий Қозоғистондаги пахтакор совхоз мутахассислари қилган ҳисобларни айтиб бердим. Агар ўзбекистонлик, тожикистонлик, қирғизистонлик ва туркманистонлик ўртоқлар ўзларидаги пахтакор районларнинг шароитига татбиқан шундай ҳисоблар қилсалар, яхши бўлур эди.

Ўрта Осиё республикаларидан шу кенгашда қатнашаётган делегациялар мана шу кенгашнинг ва бошқа зоналардаги кенгашларнинг ишларидан зарур хулосалар чиқариб оладилар, деб ўйламоқ керак. Бу эса, уларнинг КПСС Марказий Комитети январь Пленумининг қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш тўғрисидаги қарорларини муваффақиятли равишда амалга оширишларига имкон беради. Ўзбекистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркманистон меҳнаткашлари пахта етиштиришни бутун чоралар билан кўпайтира бориб, гўшт, сут ва жун етиштиришни кўпайтиришга ҳам ўз ҳиссаларини қўшадилар. (Қарсаклар).

Деҳқончилик маданиятининг баъзи масалалари

Ўртоқлар! Суғориладиган ерлардан тўғри фойдаланиш Қозоғистон қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг муҳим резервидир. Ҳозирги вақтда республикада 1 миллион 400 минг гектардан кўпроқ суғориладиган ерлар бор.

Хўш, бу суғориладиган ерларга қандай экинлар экилмоқда?

Пахта 105 минг гектар, ёки 7,5 процент

Қанд лавлаги 58 минг гектар, ёки 4 процент

Сабзавот ва полиз экинлари 74 минг гектар, ёки 5 процент

Боғ ва токзорлар 54 минг гектар, ёки 4 процент

Маккажўхори 308 минг гектар, ёки 22 процент

Шоли 13 минг гектар, ёки 1 процент

Бошоқли дон экинлари 258 минг гектар, ёки 18 процент

Беда — 296 минг гектар, ёки 21 процент.

Мана шунинг ўзидан суғориладиган ерлардан кўпинча тўғри фойдаланилмаётганлиги кўриниб турибди. Сизлар суғориладиган ерларнинг 258 минг гектарига дон экинлари экиб, унинг ҳар гектаридан ўн центнер чамасида ҳосил олмоқдасиз. Шундай қилиб, сизлар суғориладиган ерларда дон экинларидан қўриқ ерлардагига қараганда анча кам ҳосил олмоқдасиз. Суғориладиган ерларда шундай ҳосил олинаётган пайтда, доннинг бир центнери қанчага тушишини ҳисоблаб кўринглар ва қўриқ ерларда олинаётган доннинг қиммати билан уни таққосланглар.

Сизларнинг шароитингизда суғориладиган ерларга биринчи навбатда чигит экиш керак, пахтани қанча кўп эксангиз, шунчалик яхши бўлади, шунингдек бундай ерларга шоли, маккажўхори экиш керак, лекин маккажўхоридан ўртоқ Хван олаётган миқдорда ҳосил олиш керак, бундай ерларга қанд лавлаги экиб, унинг гектаридан 400-600 центнер ҳосил олиш, шунингдек беда экиш керак.

Шуни айтиш керакки, сизлар суғориладиган ерларда фақат дон экинларидангина эмас, шу билан бирга бошқа экинлардан ҳам жуда кам ҳосил олмоқдасиз. Олмаота областининг колхоз ва совхозларида 1960 йилда суғориладиган ерларда қуйидагича ҳосил олинди: қанд лавлагининг ҳар гектаридан 194 центнер, маккажўхори дони — 22.2 центнер, қуруқ беда — 23 центнер. Такрор айтаманки, бу ҳосил жуда кам.

Аммо Ғарбий Қозоғистон тажриба станциясининг далаларида ерларни суғориш натижасида қуйидагича ҳосил олинмоқда:

Маккажўхорининг ҳар гектаридан (4 йил мобайнида ўрта ҳисобда) 60.5 центнер дон олинмоқда.

Қанд лавлагининг ҳар гектаридан (3 йил мобайнида ўрта ҳисобда) 510 центнердан ҳосил олинди.

Беданинг ҳар бир гектаридан (12 йил мобайнида ўрта ҳисобда) 125 центнердан қуруқ беда олинди.

Суғориладиган ерлардаги деҳқончилик учун бундай ҳосилни ҳам кўп деб бўлмайди, албатта, лекин ҳар ҳолда бу яхши ҳосил.

Олмаота областининг ўзида суғориладиган ерлардан фойдаланишнинг яхши намуналари бор. Панфилов районидаги «Октябрь 40 йиллиги» колхозида Усмон Маметов звеноси 30 гектар ерга маккажўхори экиб, унинг ҳар бир гектаридан 123 центнердан маккажўхори дони олди.

Шу колхозда Турсун Ушуров звеноси 70 гектар майдонда маккажўхорининг ҳар бир гектаридан 1200 центнердан кўкпоя ва 30 гектар майдонда ҳар бир гектаридан сўтаси билан бирга 104 центнердан қуруқ дон олди.

Қозоғистонлик ўртоқлар, мана шулардан ўрнак олинглар! Гарчи, ўртоқ Ушуров кўкпоя ҳосилини Ўзбекистондаги колхозга қараганда бирмунча камроқ олган бўлса ҳам, лекин унинг иши ибрат олишга арзийдиган муносиб ва яхши намунадир. (Қарсаклар).

Толдиқўрғон районидаги Крупская номли колхозда звено бошлиғи Вера Иосифовна Лютова кўп йиллардан бери қанд лавлагининг ҳар бир гектаридан 450-500 центнер ҳосил олмоқда. (Қарсаклар).

Бу мисоллар Қозоғистонда суғориладиган деҳқончилик ишларини юксак даражада олиб бориш, йил сайин муттасил яхши ҳосил олиб туриш мумкинлигини кўрсатади. Сизлар 1961-1965 йилларда суғориладиган майдонларни 660 минг гектар миқдорида кенгайтирмоқчисиз. Шундай қилиб, суғориладиган ерларнинг ҳаммаси 2 миллион гектардан ошиб кетади. Бу эса, қишлоқ хўжалик ходимлари олдига юксак талаблар қўяди. Суғориладиган ерларнинг ҳар бир гектаридан энг кўп натижа берадиган қилиб фойдаланиш керак.

Шоликорлик тўғрисида гапирмоқчиман. Қозоғистоннинг жанубий районларида, хусусан Қизил Ўрда областида шоликорлик билан шуғулланиш учун қулай шароит бор. Қишлоқ хўжалик илғорлари бу областда шолидан муттасил ва мўл ҳосил етиштирмоқдалар.

Қизил Ўрда областидаги «III Интернационал» колхозида ўртоқ Пак Чен Ир звеноси 1960 йилда 50 гектар майдоннинг ҳар бир гектаридан 84 центнердан шоли олди. Бу ажойиб намунадир, ўртоқлар. (Қарсаклар).

Шу областнинг Чили районидаги «Қизил Тув» колхозидан мен юқорида айтиб ўтган звено бошлиғи Иброй Жахаев 20 йиллардан бери ҳар гектардан 70-90 центнердан шоли олмоқда. Бу звенода шолининг гектаридан олинган рекорд ҳосил 170 центнер бўлди.

Бизнинг машъалларимиз мана шулар, шуларга тенглашиш керак! (Қарсаклар).

Казалинскдаги давлат навли экинлар участкасида кейинги 5 йил мобайнида шолининг гектаридан олинаётган ўртача ҳосил 68,5 центнерни ташкил қилди. Чили районидаги навли экинлар участкасида эса, шолининг гектаридан олинаётган ҳосил 65,6 центнерни ташкил қилди. Шолидан мўл ҳосил олинганида у сердаромад экиндир.

Шуни айтиб ўтиш керакки, Қозоғистоннинг жанубий областларида шоли етиштириш камайиб кетди. 1940 йилда шоли экилган майдон 28 минг гектарни ташкил қилган бўлса, 1960 йилда эса, фақат 13 минг гектарга шоли экилди. Шолининг ялпи ҳосили камайиб, 55 минг тоннадан 24 минг тоннага тушиб қолди.

Суғориладиган асосий экин бўлган пахта билан бир қаторда шоли етиштиришни кўпайтириш зарур. Сизлар шоли экиладиган майдонни 1965 йилда 100 минг гектарга етказишни планлаштирмоқдасиз. Шу билан бирга, ҳосилдорликни оширишга алоҳида эътибор бериш зарур.

Қозоғистонда шолининг ўртача ҳосили гектаридан 18,5 центнер бўлмоқда. Бу ҳосил жуда кам. Агар шолидан шундай ҳосил олинадиган бўлса, ирригация ишлари ўтказишнинг ва бу ишларга жуда кўп миқдорда капитал маблағлар сарфлашнинг фойдаси йўқ. Шолининг ҳар бир гектаридан камида 40-50 центнер ва ундан ҳам кўп ҳосил олиш керак.

Ўртоқлар! Биз мамлакатнинг турли зоналарида қишлоқ хўжалик илғорларининг кенгашларини ўтказдик. Бу кенгашларда КПСС Марказий Комитети январь Пленумининг қарорларини муваффақиятли равишда амалга оширишга қаратилган кўпгина қимматли таклифлар айтилди. Ҳозир энг муҳими шуки, жойларда ташкилотчилик ишларини олиб бориш керак.

Қозоғистон қишлоқ хўжалик меҳнаткашлари олдида катта вазифалар турибди. КПСС Марказий Комитети ва Совет ҳукумати шу нарсага аминдирларки, Қозоғистон Компартиясининг Марказий Комитети ва унинг биринчи секретари ўртоқ Д. А. Кунаев, республика Министрлар Совети ва унинг раиси ўртоқ С. Давленов, Қозоғистон ССР Олий Совети Президиуми ва унинг раиси ўртоқ С. Шарипов, республика коммунистлари, комсомоллари ва барча меҳнаткашлари ўзларининг куч ва ғайратларини қўйилган вазифаларни муваффақиятли бажаришга сафарбар қилмоқ учун барча зарур чораларни кўрадилар. (Гулдурос қарсаклар).

Қишлоқ хўжалик министрлиги, Давлат тайёрлаш комитети ҳамда колхозлар ва совхозларга техника сотиш билан шуғулланувчи Бирлашма кўп иш қилишлари лозим. Улар қишлоқ хўжалиги халқнинг ўсиб бораётган эҳтиёжларини тўла равишда таъминлайдиган бўлиб қолиши учун уни янги юксакликка кўтаришдан иборат умумхалқ вазифасини ҳал қилишда ўзларини кўрсатишлари, бу ишда актив қатнашишлари лозим. (Қарсаклар).

Давлат тайёрлаш комитети фақат озиқ-овқат маҳсулотларининг харид қилиниши учунгина жавобгар бўлиб қолмасдан, шу билан бирга у, қишлоқ хўжалик йилининг бошидан-охиригача ҳамма колхозлар ва совхозлар билан маҳкам боғланиб иш олиб бориши ҳам лозим. Техникани сотиш билан шуғулланувчи Бирлашма колхозлар ва совхозларни техника билан таъминлаш, техникани тўғри тақсимлаш устида ҳамиша тинмай ишлашга, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини механизациялаштириш талаблари саноат учун бериладиган заказларда ўзининг тегишли ифодасини топишига эришишга мажбур.

Қишлоқ хўжалик министрлиги энди қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрлаш ҳамда колхозлар ва совхозларни техника билан таъминлаш ишларидан, бошқа кўпгина ташкилий масалалардан озод қилиб қўйилди. Эндиликда бу министрлик қишлоқ хўжалигини фан муваффақиятлари ва илғорлар тажрибаси асосида ривожлантириш масалалари билан чинакам шуғулланиши лозим. Ҳар бир зонада одамларга ва биринчи навбатда колхозлар ҳамда совхозларнинг раҳбарларига илғор хўжаликларнинг тажрибасини ўргатиш ва шу асосда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришда юксак натижаларга эришиш керак.

Баъзи ўртоқлар деҳқончилик системасида шаблон бўлмаслиги керак, демоқдалар. Бу тўғри гап. Лекин шаблонни инкор қилиш деҳқончилик системасининг ўзини, деҳқончиликда тартиб бўлишини инкор қилиш деган гап эмас, албатта. Ҳар бир киши ўз хўжалиги — совхоз ёки колхози — шароитида ўзи учун назария ярата бериши ярамайди. Бу — ўзибўларчилик бўлади, демак, бу хўжаликни кўр-кўрона олиб бориш, кустарчилик бўлади! Деҳқончилик системасига эга бўлмаслик — деҳқончилик назариясига эга бўлмаслик демакдир, қишлоқ хўжалик кадрларини ўқув юртларида ўқитиш учун программага эга бўлмаслик демакдир.

Деҳқончиликнинг ўт-далали системасини мамлакатнинг ҳамма зоналари учун битта система деб татбиқ қилишдаги шаблон КПСС Марказий Комитетининг февраль-март Пленумида (1954 йилда) қораланган эди. Биз ҳозир ҳам шаблонга қарши чиқмоқдамиз. Қишлоқ хўжалик министрлигига ва В. И. Ленин номидаги Бутуниттифоқ қишлоқ хўжалик фанлари академиясига илғор фан муваффақиятларига ҳамда колхозлар ва совхозларнинг бой тажрибасига таяниб, мамлакатнинг турли зоналари учун деҳқончиликнинг илмий асосдаги системасини ишлаб чиқиш топширилган эди. Лекин бу вазифа шу вақтгача ҳал қилингани йўқ.

Баъзи кишилар деҳқончилик системасида шаблондан воз кечиш керак, деган кўрсатмани жон деб қабул қилганга ўхшайдилар. Лекин уларнинг ўзлари партия ва ҳукуматнинг ўт-далали алмашлаб экишларни татбиқ қилишдаги шаблонни танқид қилиб чиқарилган қарорларнинг чуқур мазмунини ҳали тушуниб олганлари йўқ. Гап шундаки, бир вақтлар ўт-далали система тўғрисида диссертация ёқлаган олимлар кўпгина институтлар ва илмий муассасаларда етакчилик ролини ўйнамоқдалар. Шунинг учун ҳам улар ўт-далали системанинг камчиликларини танқид қилмасликни ўзлари учун афзал кўраётган бўлсалар керак. Чунки улар бу системани танқид қилиш билан ўзларини ўзлари танқид қилишлари лозим бўлиб қолади. Лекин турмушнинг қонуни шуки, сен ўзинг асосланган концепциянинг ҳамма томонлари ҳам асосли эмаслигини кўриб турган бўлсанг, хатоларни ўз вақтида пайқаб олишинг керак, илғор фан ва практика муваффақиятларига асосланиб туриб бу хатоларни тузатишинг керак.

Деҳқончиликнинг атоқли олимлар яратиб берган, ҳозирги замон фани ва практикаси бойитган ва ривожлантирган назарий асослари ўзгармасдан қола беради, Лекин фан ва практиканинг ривожланиб бориши бу асосларни турмушнинг ўзи талаб қилаётганидек тўлдиришни ва тузатишни талаб қилади. Деҳқончилик системаси ҳар бир зонанинг хусусиятларини, конкрет тупроқ-иқлим шароитларини ҳисобга олиши лозим.

Ўқув юртларининг программаси деҳқончилик назариясининг умумий асосларига таяниши лозим, студентларни ўқитиш жараёнида эса, назарий асосларни ўзлаштиришни у ёки бу зонанинг конкрет шароитларини ўрганиш билан тўғри қўшиб олиб бориш керак. Муайян зонада ишлаш учун кадрлар тайёрлаш керак. Мутахассислар назария асосларини ва муайян зоналарнинг практикасини, илғор совхозлар ва колхозларнинг, тажриба станцияларининг тажрибаларини яхши билишлари лозим.

Деҳқончилик системаси тўғрисидаги масала кўтарилганлиги муносабати билан хўжаликни олиб бориш практикасидаги баъзи жиҳатларга тўхталиб ўтмоқчиман.

Қозоғистоннинг қишлоқ хўжалик ходимлари, масалан, қўшни областларда кузги шудгор қилишнинг ва тупроқни ишлашнинг турли усулларини жорий қилишдаги тажрибаларни ўрганишлари керак. Ғадир-будир қилиб ва теп-текис қилиб шудгор қилиб қўйиш усули бор. Тупроқни мана шундай усулда ишлашни синаб кўрган мутахассислар ва практиклар ерни теп-текис қилиб шудгор қилиш керак деган фикрни ёқламоқдалар. Улар Оренбург областининг қурғоқчилик районларида ерни теп-текис қилиб шудгор қилиш намликни кўпроқ сақлаб қолади ва тўплайди демоқдалар.

Ерни ғадир-будир қилиб ҳайдаб қўйиш тупроқда намнинг кўпроқ тўпланишига ёрдам беради, деб бу усул ҳам ўз вақтида мана шундай асосда ёқлаб чиқилган эди. Ерни теп-текис қилиб ҳайдаш тажрибаларини ўтказган хўжаликлар ерни шундай усулда ҳайдаш керак, деган хулосага келмоқдалар. Бундан бир неча ўн йил муқаддам тавсия қилинган усулга кўркўрона эргаша бериш ярамайди. Бу усулларнинг бирини танлаб олиш, агар шубҳа бўлса, хўжаликларда тажрибалар қилиб кўриш, шу тариқа у ёки бу усулнинг афзаллигини амалда кўриб бунга қаноат ҳосил қилиш керак.

Топ-тоза ва экин билан банд қилиб қўйилган ёзги шудгорлар тўғрисида гапириб ўтган эдим ва ҳозир ҳам шу тўғрида гапирмоқчиман. Ерни топ-тоза ёзги шудгор қилмай деҳқончилик қилаётган хўжаликлар бор, бундай хўжаликлар ёзги шудгорни чопиқ қилинадиган экинлар билан банд қилиб қўймоқдалар ва бундай хўжаликларнинг далаларида бегона ўтлар йўқ. Бошқа хўжаликлар, айниқса далаларни ўт босиб кетган ва нами етарли бўлмаган хўжаликлар ерларни ёзда топ-тоза шудгор қилиб қўйиш усулини қўлласалар чакки бўлмайди.

Бундай ерларда чопиқ қилинадиган экинлардан қайсиларини экиш керак? Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, маккажўхори, хашаки дуккакли экинлар, гречиха, тариқ, қанд лавлаги ва бошқа шу каби экинларни экиш керак.

Кенгаш қатнашчиларининг баъзи бирлари нўхатни соф ҳолида йиғиштириб олиш қийин деган гапни айтишди. Ҳозирги вақтда мамлакатимизнинг кўп колхозлари ва совхозлари, қардош социалистик мамлакатлардаги илғор хўжаликлар ҳам нуқул нўхатнинг ўзини экмоқдалар ва унинг гектаридан 25-30 центнер ҳосил олмоқдалар. Бундан бехабар бўлган ўртоқларга илғор хўжаликлардаги пешқадам кишиларнинг тажрибаларини ўрганиб олишни маслаҳат берар эдим. Винница областидаги Сталин номли колхозда нўхат экиб ўстириш тажрибаси ҳақида бизнинг матбуотимизда батафсил баён қилиб ўтилди. Льгов тажриба станциясининг соф ҳолида экилган нўхатни ўриб-йиғиб олишни механизациялаш соҳасидаги тажрибаси «Сельская жизнь» газетасида батафсил ёзиб чиқилди.

Германия Демократик Республикасидаги «Шванеберг» халқ хўжалигининг тажрибаси ҳам маълум. Ўртоқ Штрубе раҳбарлик қилаётган бу хўжаликка борганман ва у ерда гектаридан 25-30 центнер нўхат ҳосили олинаётганлигини кўрганман. Бу хўжаликда нўхатни қандай машиналар билан ўриб-йиғиб олинаётганлигини биласизми? Улар тракторга тиркаб ишлатиладиган одатдаги хаскаш-паншахалар билан нўхат ҳосилини ўриб-йиғиб олмоқдалар, лекин улар ҳосилни асосан эрталаб ва кечқурун — шудринг тушган вақтда ўриб олишади, чунки шудринг тушган вақтда нўхат пўчоғи ёрилиб сочилиб кетмайди. Хаскаш нўхатни юлиб олиб уйиб кета беради. Орадан 2-3 кун ўтгач комбайн бу нўхат уюмларини йиғиштириб олиб, янчиб беради.

Баъзи ўртоқлар бундай усул билан йиғиштириб олганда қанча нўхат нобуд бўлади, деб савол беришмоқда. Бундай ўртоқларга жавоб бериб, шуни айтиш мумкинки, агар сизлар нўхатнинг ҳар гектаридан 25-30 центнер ҳосил оладиган бўлсангиз, уни хаскашлар билан ўриб-йиғиб ола беринглар, сизларга нўхатни нобуд қилдингиз деб ҳеч қандай таъна қилмаймиз. Кўрдингизми, ўртоқ Штрубе соф ҳолида экилган нўхатни хаскашлар билан ўриб-йиғиб олаётир, сизлар ҳам Льгов станциясида ясалган, колхозлар ва совхозларга тавсия қилинаётган мосламани жаткаларга ўрнатиб ишлатишингиз мумкин.

Совет Иттифоқининг ҳамма зоналарида илғор колхозлар ва совхозлар бор. Буларнинг тажрибаси дуккакли экинлар мўл ҳосил бераётганлигини ва бу экинлар бошқа экинларни экиш учун яхши ўтмишдош эканлигини кўрсатиб турибди.

Ўртоқлар, хашаки дуккакли экинлар ҳосилини етиштириш масаласида Олтой қишлоқ хўжалик илмий тадқиқот институтининг директори А. Г. Наливайко ва Олтой қишлоқ хўжалик институти тажриба хўжалигининг агрономи Н. И. Чекановани сўзларини учинчи ёки тўртинчи марта эшитиб турибман. Уларнинг тажрибаси менга жуда ёқади. Бу тажрибадан ибрат олса арзийди. Сизлар ҳам ўзларингиз шундай тажриба қилиб кўринглар, ерларни тоза ёзги шудгор қилмасдан ҳам мўл ҳосил олишни ва далаларда бегона ўт қолдирмасликни ўрганинглар.

Украинларнинг бир ҳазили менинг эсимга тушиб қолди. Бир киши қандайдир бир саволга конкрет жавоб бергиси келмаса; «Биз қишлоқи, тушунмаган одамлармиз, бизга чақаси бўлса бас» деган пичингнамо мақолни айтиш билан кифояланиб қўяқолишади. Бу ҳазил гапни ўзгартириб бундай дейиш мумкин: алмашлаб экишларнинг қайсиниси яхши эканлигини билмаймиз, лекин ҳайдалган ернинг гектаридан камроқ сарф қилиб кўпроқ маҳсулот берадиган алмашлаб экишлар бўлса, бунақаси бизга маъқул бўлаверади! (Қарсаклар).

Фаннинг вазифаси шуки, у илғорлар тажрибасини умумлаштирсин, бу тажрибани ишлаб чиқаришга жорий қилишда колхозлар ва совхозларга ёрдам бериши керак.

Гречиха экиладиган майдонларни кенгайтириш керак. Қўриқ ерларга гречихани яхшилаб экиб, яхшилаб ишланса у тузуккина ҳосил беради. Гречихани икки қатор қилиб экаётган илғор колхозлар ва бригадаларнинг қимматли тажрибаси тўғрисида гапириб ўтган эдим. Сизлар ҳам ўзларингиз бу усулни синаб кўришларингиз керак.

Тариқ тўғрисида бир-икки оғиз гапириб ўтаман. Тариқ кўп меҳнат талаб қиладиган экин дейишади. Лекин унинг кўп меҳнат талаб қилиши экиш усулига боғлиқдир. Агар тариқ сочма қилиб, яна бунинг устига ўт босган ерларга экилса, у ҳеч қандай ҳосил бермайди, ёки бундай тариқзордаги бегона ўтларни қўл билан юлиб олиш керак бўлади, ишчи кучи кам бўлган сизларнинг шароитингизда эса, бу ишни бажариш мутлақо мумкин эмас, зотан бошқа хўжаликларда ҳам бундай қилиш манфаатли бўлмайди. Демак, тариқни бегона ўтлардан тоза бўлган ерларга экиш ва экканда ҳам академик Т. Д. Лисенко тавсия қилгани сингари экиш керак. Т. Д. Лисенко тавсиялар беригина қолгани йўқ, унинг раҳбарлигида кенг қатор қилиб экилган тариқнинг ҳар гектаридан урушдан олдинги йиллардаёқ юз пудлаб ҳосил олинган эди.

Яна бир масала тўғрисида гапираман. Қишлоқ хўжалигимизнинг бой практикасига таяниб, экономистлар социалистик қишлоқ хўжалик корхоналарининг катталиги қандай бўлиши тўғрисида тавсиялар ишлаб чиқишлари керак.

Хўжалик иқтисодий жиҳатдан самарали бўлиши ва бошқариш учун ўнғай бўлиши учун унинг катталиги қандай бўлиши, унинг ери, айниқса ҳайдаладиган ерлари қанча бўлиши лозимлиги масаласини илмий жиҳатдан ишлаб чиқиш жуда муҳимдир. Ҳайдаладиган ернинг миқдори қанча бўлганида совхоз ерларини бўлимларга ажратиш кераклиги, қандай экинлар экилганида қанча ишчи кучи ва техника керак бўлиши, қайси экинлардан қанча ҳосил етиштирилганида қандай техника ва техника комплекси рентабель бўлиши кераклиги илмий асосда ишлаб чиқилиши лозим.

Хўжаликларнинг катта-кичиклиги баъзан тасодифий равишда белгиланади, бундай тасодифий ҳоллар бўлмаслиги учун совхозларга ҳам, шунингдек уларнинг бўлимларига ҳам мана шу хилдаги тавсияларни асослаб бериш керак. Бир совхознинг 80 минг гектар қишлоқ хўжалигига ярокли ери бор, иккинчи совхознинг ери 40-50 минг гектар, учинчисиники 10 минг гектар. Хўш, шуларнинг қайси бири тўғри? Бир-бирига ўхшаш шароитда биринчиси ҳам, иккинчиси ҳам, учинчиси ҳам баббаравар фойдали бўлиши мумкин эмас-ку.

(Давоми тўртинчи бетда)

Ўртоқ Н. С. ХРУШЧЕВ нутқи

(Боши учинчи бетда)

Бу соҳада иқтисодий жиҳатдан ишлаб чиқилган маълумотларимиз ҳали камга ўхшайди. Мен асосан совхозлар тўғрисида гапираётирман, лекин бу гап колхозларга ҳам тааллуқлидир. Совхозларда марказий қўра ва шу билан бирга бўлимлар бор экан, колхозда ҳам марказий қўра ва бригадалар, дала шийпонлари бор. Мана шуларнинг ҳаммаси жиддий анализ қилишни, ҳисоблаб чиқишни ва илмий жиҳатдан асослашни талаб қилади.

Ишлаб чиқаришни ташкил этиш масалалари ва меҳнатни ташкил этиш масалалари ғоят катта аҳамиятга эга. Шу билан бирга колхоз ва совхозларда моддий манфаатдорлик принципи тўғрисида, меҳнатга ҳақ тўлаш тўғрисида яна тўхталиб ўтмоқ лозим.

Биз совет кишиларини қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришга чақирмоқдамиз, улар ҳам партия чақириғига бажонидил жавоб бермоқдалар. Яхши меҳнаткашларнинг яхши ишлари эвазига яхши мукофот ҳам берилиши керак: колхозларда бу мукофот меҳнатга қўшимча ҳақ тўлаш тарзида, совхозларда эса аккорд мукофот усулида ҳақ тўлаш тарзида берилади. Ишлаб чиқариш ташкилотчилари буни унутмасликлари керак.

Ғайрат-шижоатини ошириш билангина маҳсулот етиштиришни кўпайтириш ва меҳнат унумдорлигини юксалтириш мумкин эмас, ўртоқлар. Энг яхши кишилар моддий жиҳатдан рағбатлантирилмаса, инсонга зарур маиший ва маданий шароит яратиб берилмаса, у аввалгидек ғайрат билан ишламайди. Шунинг учун ҳам кишиларнинг ташаббусини, ғайрат-шижоатини қўллаб-қувватламоқ, уларнинг куч-қудратини партия қўйган вазифаларни ҳал қилишга йўналтирмоқ лозим. Меҳнатда энг яхши намуна кўрсатган кишилар ўз меҳнатлари учун анча яхши ҳақ олишлари учун бу ғайрат-шижоатни моддий рағбатлантириш билан мустаҳкамламоқ керак. (Қарсаклар).

Қуйидаги масала ҳам эътиборга сазовордир. Ўз вақтида ҳукумат қабул қилган қарорда чорва моллар учун ўзи ем-хашак етиштирмаган совхозларнинг раҳбарлари қораланар эди. Бу — тўғри қарор. Унда ўзининг ички резервларидан тўла фойдаланмаётган ва чорвачиликни олиб бормоқ учун давлатдан ем-хашак олиш пайида бўлган совхозлар ҳаққоний танқид қилинган.

Лекин, афтидан, бу қарорга баъзи аниқлик киритиш керак. Бизда саноат марказларига, йирик шаҳарларга яқин жойлашган совхозлар ҳам бор. Фараз қилайлик, совхознинг маълум миқдорда ери бор, хўжалиги ёмон эмас, лекин бу ер унга камлик қилади, хўжалик эса ўзи етиштирган ем-хашак ҳисобига чорвасини боқиш имкониятидан анча юксак даражада ривожланган.

Шунинг учун ем-хашак етиштиришни кўпайтириш учун кўп ишлар қилаётган ва шу билан бирга чорва молларнинг бир қисмини сотиб олинган ем-хашак билан боқаётган совхозларни бир варакайига қоралаш ярамайди.

Бундай хўжаликларни алоҳида ҳисобга олиш ва улар учун икки хил план тузиш керак: бундай хўжалик чўчқаларнинг бир қисмини ўзи етиштирган ем-хашак билан боқиши, бундан ташқари шундай қилиш фойдали бўлган тақдирда маълум миқдордаги чўчқаларни четдан ташиб келтирилган ем-хашак ҳисобига боқиши лозим.

Ёки яна бир мисол. Йирик шаҳарлар ва саноат марказларининг атрофларида паррандачилик фабрикалари барпо этиш биз учун фойдалироқдир, чунки тухум ташигандан кўра парранда учун ем-хашак ташиш яхшироқдир.

Шунинг учун ҳам паррандачилик фабрикаси директори ва бутун коллективининг фаолиятига хўжаликни четдан ташиб келтирилган ем билан боққанлигигагина қараб баҳо бериш нотўғри бўлур эди. Бунда ҳамма нарсани оқилона ҳисобга олмоқ, ишнинг мақсадга мувофиқлигини ва иқтисодий фойдасини белгилайдиган ҳамма факторларни чамалаб кўрмоқ зарур.

Қозоғистон қишлоқ хўжалиги олдига қўйилган катта вазифаларни ҳал этишда илмий муассасаларнинг роли муҳимдир.

Институтлар ва тажриба станциялари ишлаб чиқариш билан маҳкам боғланган бўлиши керак. Илмий қишлоқ хўжалик муассасаларининг жойлаштирилишида тартиб ўрнатмоқ, уларни колхоз ва совхозлар ўз хўжалигини олиб бораётган ерларга чиқармоқ лозим.

Қозоғистондаги қишлоқ хўжалик илмий текшириш институтлари қандай жойлаштирилган?

Республикада ўнта институт бўлиб, улардан фақат биттаси Қозоғистоннинг шимолида — Акмолинск областида, қолган тўққизтаси эса Олмаотада. Чиндан ҳам ҳаётини фанга бағишлаган киши фанни практикасиз, практикага таянмай туриб, тажрибалар ўтказмай туриб олға силжитиб бўлмаслигини англайди. Бу ишларни эса фақат очиқ ерларда, колхоз ва совхозларда ўтказиш мумкин. (Қарсаклар).

Олмаота майдонларида ва кўчаларида ёки пойтахтингиз атрофларида қуйидаги институтлар жойлашган:

Қозоғистон чорвачилик илмий текшириш институти. Чорвадорлар фақат шу ердагина бўлмоқлари керак. (Залда жонланиш).

Қозоғистон ем-хашак ва яйлов илмий-текшириш институти. Фақат Олмаота кўчаларидагина яйловлар проблемасини яхшилаб ўрганиш мумкин! (Залда кулги).

Қозоғистон қишлоқ хўжалигини механизациялаш ва электрлаштириш илмий-текшириш институти. Институтнинг илмий ходимлари механизмларни ўрганиш учун Олмаота марказидан тоғларга, ажойиб майдонлари бўлган курорт жойларига борадиларда, автомобиль моторлари бу ерда қандай ишлаётганини кузатадилар. (Залда жонланиш. Қарсаклар).

Қозоғистон ветеринария илмий-текшириш институти;

В. Р. Вильямс номидаги Қозоғистон деҳқончилик илмий-текшириш институти;

Қозоғистон сув хўжалик илмий-текшириш институти;

Қозоғистон қишлоқ хўжалиги экономикаси ва уни ташкил этиш илмий-текшириш институти;

Қозоғистон мевачилик ва узумчилик илмий-текшириш институти. Бу институтнинг вакили кеча жуда яхши нутқ сўзлади. Унинг нутқини тинглаб мен ҳам қарсак чалдим. Шуни айтмоқчиманки, фақат шу институтнинг Олмаота яқинида жойлашганлиги тўғри. Чунки бу ерда мевали дарахтлар кўп;

Қозоғистон ўсимликларни ҳимоя қилиш илмий-текшириш институти.

Олмаота чиройли шаҳар, албатта. У ям-яшил либосга бурканган. Лекин, Қозоғистон Олмаотанинг ўзидангина иборат эмас-ку. Унинг ерлари минглаб километрга чўзилади. Ғарбга томон — Олмаотадан деярли Волгагача ва шимолга томон Олмаотадан Омскача. Сизнинг бойликларингиз ўша ерларда, чўлларда ва чинакам илмий ишни ўша ерда олиб бориш мумкин. Чунки совхоз ходимлари ва колхозчилар ўша ерларда меҳнат қиладилар, ҳаёт ҳам, фан ҳам ўша ерда! (Қарсаклар).

Қўриқ ерларда қурилишни кенг авж олдирайлик

Ўртоқлар! Қозоғистон колхоз ва совхозларида қурилишни авж олдириш масаласи ғоят катта эътиборга сазовордир.

Сизларнинг олдингизда дон, гўшт, жун, сут ва қишлоқ хўжалигининг бошқа маҳсулотларини етиштиришни кўпайтириш соҳасида катта вазифалар турибди. Бу ишнинг қанчалик муваффақиятли чиқиши кишиларга, уларнинг уюшқоқлигига, ишлаб чиқаришни механизациялаштиришга боғлиқ.

Партия ва ҳукумат зарур техникани етказиб бериш чораларини кўрмоқда. Лекин сизда одамлар етишмайди. Қозоғистон кейинги йилларда кўпгина кадрлар олди. Бироқ кадрларга эҳтиёж ҳали ҳам сезилмоқда. Шак-шубҳа йўқки, партия чақириғи билан бу ерга юз минглаб комсомоллар, ёшлар келишади, улар қозоқ халқи билан биргаликда Қозоғистон бойликларини ўзлаштириб, Ватанимиз равнақига хизмат қилдирадилар.

Лекин шундай савол туғилади — бу кишилар қаерда яшайдилар, уларни қаерга жойлаштириш мумкин? Қўриқ ўзлаштиришнинг дастлабки даврида партия чақириғи билан бу ерга мамлакатнинг бошқа районларидан кўпгина йигит қизлар, ишчилар, колхозчилар ва зиёлилар келишди. Улар палаткаларда яшашларини, бир оз вақт қийин шароитда турмуш кечиришга тўғри келишини билишарди. Улар буни била туриб қўриқ ерларга келишди ва қийинчиликларни енгиб, улуғвор ишлар қилишди.

Ўша вақтда бизда бундан бошқа йўл йўқ эди. Эндиликда кишиларнинг палаткаларда яшашини мўлжаллаш ярамайди.

Қўриқ ерлар ўзлаштирилган вақтда давлат Қозоғистон совхозлари қурилишига 18 миллиард 241 миллион сўм (эски пул билан) сарфлади, шундан қурилишга: ишлаб чиқариш биноларига — 14 миллиард 73 миллион сўм, уй-жойларга 3 миллиард 654 миллион сўм, маданий-маиший биноларга 514 миллион сўм сарф бўлди.

Республика совхозларида шу вақт ичида умумий майдони 7 миллион квадрат метрга яқин бўлган уй-жой бинолари қурилди.

Биз совхозларнинг ходимлари учун яхши маиший ва маданий шароит яратиш учун зарур бўлган ҳамма ишларни қилишимиз мумкин ва лозим. Уй-жой бинолари, мактаблар ва мактаб-интернатлар, болалар яслилари ва боғчалари, ошхоналар, клублар, касалхоналар, чорвачилик бинолари, дон омборлари, силос иншоотлари қуришни тағин ҳам авж олдириш лозим.

Совхозлар улар учун ажратилган маблағлардан оқилона фойдаланиб, яхши ва пишиқ уйлар қурсалар, кадрлар проблемаси унчалик қийин иш бўлмай қолади. Совхоз директори совхозга мана бундай мутахассислар керак ва улар уй билан таъминланадилар деб эълон қилади. Аминманки, совет кишилари бу ерга бажонидил келадилар. Лекин бу кишиларга зарур қулайликлар яратиб бериш тўғрисида ғамхўрлик қилиш керак. Шунда улар яхши ишлайдилар.

Марказий Комитетнинг январь Пленуми қарорига мувофиқ, қўриқ ерлардаги совхозларда қурилиш ишларига қўшимча маблағ ажратилади. Қурилиш ишларига ажратилган ҳар бир сўмдан мақсадга мувофиқ, яхши фойдаланиш тўғрисида ғамхўрлик қилмоқ керак.

Маҳаллий ходимлар билан қилган суҳбатларим ва шахсий таассуротларимдан менда шундай фикр туғилдики, қурилиш ишларини ташкил этишда кўп камчиликлар бор. Қурилиш ишлари эскича олиб борилмоқда. Дуруст, мен илгари кўрганларимга нисбатан бирмунча силжиш бор, аммо бу кифоя эмас. Сизда қолоқ усуллар анча кенг тарқалган. Бинокорлик материаллари саноати корхоналари қурилиши суст олиб борилмоқда. Қурилишни тезлатиш ва арзонлаштириш учун мавжуд имкониятлардан кам фойдаланилмоқда, қурилиш ишлари ва қурилиш конструкцияларининг сифати жуда паст.

Қозоғистон совхозларида қурилиш ишлари қандай аҳволда эканлигини чуқур билиб олиш, бу ишнинг йўналишини белгилаш ва уни қандай қилиб яхши уюштириш йўлларини белгилаш учун Целиноградда ва Олмаотада қурилиш бўйича кенгаш ўтказилди. Бу ерда фойдали суҳбатлар бўлди, кўпгина яхши таклифлар айтилди.

Қўриқ ерларда қурилиш ишлари катта аҳамият касб қилмоқда. Уй-жой ва бошқа биноларни тез, яхши, чиройли ва арзон қилиб қуриш керак. Бизда колхоз ва совхозларда қурилишни анча жадаллаштириш учун имкониятлар бор.

Қурилиш соҳасида қўйилган вазифаларни қурилишни механизациялаш, индустрлаштириш йўли билангина бажариш мумкин. Қозоғистоннинг ҳар бир киши алоҳида ҳисобда бўлган районларида бу иш жуда муҳимдир.

Сизнинг шароитингизда уй ва бошқа бинолар ҳамда иншоотларни каркас ва панел усулда қуриш энг тежамлидир. Бундай биноларни иситиш мақсадларида қамишдан, қамиш бўлмаган жойларда эса похол плитаси, фибролитдан фойдаланиш мумкин.

Қозоғистонда қамиш запаси кўп, 600 минг гектардан кўпроқ қамишзорлар бор. Қамиш жуда соз бинокорлик материали бўлиб ундан уй-жой, маданий-маиший бинолар ва бошқа бино ҳамда иншоотлар қурилишида девор материали сифатида фойдаланиш мумкин.

Қурилиш мутахассислари қурилиш суръатларини тезлаштириш ва унинг қийматини арзонлаштириш учун совхозларда уй-жойларни ва ишлаб чиқариш биноларини темир-бетон каркас билан, панел усулда қуришни таклиф этдилар. Кўтарма кранлари бўлган ва механизациядан фойдаланиш учун катта имкониятлари бор Олмаотада мен панел типидаги 4-5 қаватли биноларни қамишдан иситгичлари бўлган темир-бетондан қуришни тавсия қилган бўлур эдим. Бу бинолар арзон ва тез битади, кўпга чидайди ва юқори сифатли бўлади.

Совхозларда уй-жой ва жамоат биноларини 2-3 қаватли қилиб қуриш ва уларда барча қулайликлар бўлиши лозим. Шундай қилинганда посёлка анча ихчам бўлади, қурилиш қийматини камайтириш имкониятини беради. Афсуски, ҳозир посёлкалар кўп ҳолларда тарқоқ қурилмоқда. Яқин орада совхоз ишчилари ва колхозчилар анча катта талаблар — канализация, водопровод ўтказишни, йўлкалар қилишни ва обод кўчалар барпо этишни талаб қилиб қоладилар. Ҳар бир ўйга ана шундай коммуникацияларни келтириш қанчалик қимматга тушишини тасаввур қилиб кўришингиз мумкин. Бу ишлар уй қуришдан ҳам қимматроқ тушса керак. Шунинг учун шундай қуриш керакки, водопровод, канализация, электр тармоқлари, йўллар, йўлкалар қуриш сингари ободончилик ишларига бўладиган харажатлар қисқарсин. Бу ўз навбатида магазинлар, мактаблар, клублар, касалхоналарни жойлаштириш учун яхши шароит вужудга келтиради.

Ишчи кучи етишмай турган баъзи районларда ҳозирги шароитда муваққат тадбир сифатида қуйидагиларни тавсия этиш мумкин: бинонинг ёғоч қисмлари тикланиб, деворларига қамиш ёки похол плиталар қоқиб, эшик ва деразалар ўрнатиб қўйилсаю, сувоқ ва бошқа осон ишларни квартира олувчи кишиларга қолдирилса. Улар бунга рози бўладилар, деб ўйлайман.

Бу ўринда уйлар ва бошқа объектларни фақат типовой лойиҳалар асосида қуришга эътиборни жалб этиш айниқса муҳим. Бундай лойиҳаларни ишлаб чиқиш учун сизларда етарли кучлар бор. Ҳар бир квартира иккитадан қаватда жойлаштирилган ва икки-уч қаватдан иборат ёғоч уйлар қуриш юзасидан тайёрланган лойиҳа таклифлари менга маъқул бўлди. Уч қаватли уй айниқса ёқиб тушди. Лойиҳаларда ҳар хил оилаларга — кўп оилали, оз оилали хонадонларга мўлжалланган квартиралар бўлишини назарда тутмоқ керак. Лекин афтидан, темир-бетондан ва қамиш ёки похол плитали ёки фибролитли иситгичи бўлган икки-уч қаватли уй қуриш кўпроқ ўрин олса керак.

Энг муҳими — қурилиш учун база яратишдир. Индустриал усуллар билан қуриш, тез ва сифатли қуриш, девор тиклаш ва қаватлар ўртасини ёпиш учун темир-бетон буюмлар, уларнинг орасини тўлдириш учун қамиш плиталар, бетон тайёрлаш учун қум ва майдаланган тош керак бўлади, шунингдек ёғоч буюмлар, том ёпиш ва бошқа материаллар ҳамда деталлар зарур. Ёғоч буюмлар яхши сифатли ва бир хил бўлсин учун уларни завод усулида тайёрлаш лозим.

Менга айтишларича, ҳатто Қозоғистон ва Сибирда қурилиш базаси барпо этиш учун юборилган восита ва механизмлардан ҳам маҳаллий халқ хўжалик кенгашлари нотўғри фойдаланаётган эмишлар. Афсуски, бундай қилиш ярамайди. Улар бу восита ва механизмлардан ўз халқ хўжалик кенгашларида бошқа ишларни бажаришда фойдаланаётирлар. Эҳтимол, бу жойларда ҳам қурилишлар учун восита ва механизмлар зарурдир. Улар Сибирь ва Қозоғистонда саноатни ривожлантириш учун қурилиш базасининг аҳамияти нақадар муҳимлигини тўғри тушунганларида эди, куч ва воситаларни парчалаб юбормаган бўлур эдилар. Бу ерда ишчи кучи етишмайди ва умуман кустарчилик билан ишлаб бўлмайди, чунки кустарчилик партия XXI съезди мамлакатнинг Шарқий районлари олдига қўйган катта вазифаларни бажаришга жиддий зарар етказиши мумкин.

Ажратилаётган воситалардан нотўғри фойдаланаётган шахсларни қатъиян қоралаш ва жазолаш керак. Афтидан қурилиш базаси яратиш учун ажратилаётган хоҳ пул, хоҳ моддий воситалардан республикалар ва халқ хўжалиги кенгашлари бошқа мақсадлар учун фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлмасликлари учун уларни алоҳида графа билан ажратиб қўйишни назарда тутиш керакка ўхшайди.

Белгиланган ҳажмдаги қурилишни таъминлашга қодир бўлган қудратли ишлаб чиқариш базасини вужудга келтирмай туриб илгари сурилган вазифаларни бажариш мумкин эмас.

Темир-бетон заводлари қуриш лойиҳалари сизларда бор. Завод қуриладиган зонадаги колхоз ва совхозлар унинг маҳсулотидан манфаатли суратда фойдаланишлари учун бундай заводларни оқилона жойлаштирмоқ лозим.

Заводларни зарур машина-ускуналар билан таъминлаш ва бу машина-ускуналарни вақтида юбориб туриш устидан қаттиқ контроль ўрнатиш керак. Қамиш плиталар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, уларни сифатли тайёрлаш зарур. Агар қамиш плиталар белгиланган размердан бошқачароқ қилиб тайёрланадиган бўлса, қурилишда бир қанча қўшимча ишларни бажаришга тўғри келади, бу эса қурилишни қимматлаштириб юборади.

Панелли уйларни керамика, мозаика ва қамиш иситгичли материаллардан қурилган вақтда қамиш плиталарнинг ички томонини гипс билан сувааш анча фойдали бўлса керак. Сизларда гипс жуда кўп ва арзон. Қурилишда гипсдан фойдаланиш осон ва бу узоққа чидайди.

Чорвачилик биноларининг ҳамма ишлаб чиқариш жараёнларини механизациялашни кўзда тутиб қурмоқ керак. Чорвачилик биноларини қуришда заводларда тайёрланган индустриал конструкциялар ва деталлардан фойдаланиш лозим. Масалан, менга «Гипросельхозстрой» институти директори ўртоқ Никандровнинг чорвачилик биноларининг асосий қисмларини темир-бетон элементларидан қуриш тўғрисидаги таклифи маъқул тушди. Шуниси яхшики, бу темир-бетон буюмлар уй-жой қурилиши учун деталлар тайёрлайдиган заводларда ясала беради. Бу жуда соз бўлади.

«Промзернопроект» институти инженерлари ғалла омборлари қуриш тўғрисидаги ўз таклифларини бизга айтиб беришди. Бу таклифлар прогрессив таклифлар бўлиб, уларда йиғма деталлар ва темир-бетондан кенг фойдаланиш кўзда тутилади. Бу эса қурилишни бутун йил мобайнида олиб бориш имконини беради.

Ўрим-йиғим вақтида ғаллани узоққа ташимаслик учун совхозларда ғалла омборлари вужудга келтириш лозим. Ғаллани дала ишлари тугаб, ер музлаб, йўллар яхши бўлиб қолган вақтда станциялардаги пунктларга ташиб чиқиш мумкин.

Қўриқ районларда қурилиш масаласи юзасидан эҳтимол Марказий Комитет ва ҳукуматнинг қарорини қабул қилиш керакдир. Унда қурилиш ҳажми ва муддатлари, техникавий ҳужжатлар ва асбоб-ускуналар билан таъминлаш белгилаб чиқилиши мумкин.

Қурилиш масалалари доимо партия ва совет ташкилотларининг қаттиқ назорати остида бўлмоғи керак.

Вазифаларнинг муваффақиятли бажарилишини омма орасидаги ташкилотчилик ва тарбиявий ишлар ҳал қилади

Азиз ўртоқлар! Бизнинг халқимиз улуғ Ленин кўрсатиб берган йўлдан бориб, улуғвор, тарихий ишлар қилмоқда.

Мамлакатимизда саноатни, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда, фан ва техникани ривожлантиришда қилинган ишларнинг ҳаммаси меҳнатсевар совет халқи томонидан ленинчи Коммунистик партиямиз раҳбарлигида қилинган ишлардир. (Гулдурос қарсаклар).

Партия билан халқ — бир бутун. Ленин идеялари, партия идеялари — халқнинг туб манфаатларини ифодаловчи идеялардир. Коммунистик партиянинг меҳнаткашларнинг манфаатларидан бошқа, коммунизм қуриш манфаатларидан бошқа ҳеч қандай манфаати йўқлигини совет кишилари кўриб турибди. Шунинг учун ҳам совет кишилари партиянинг чақириқларини чин кўнгилдан шу қадар маъқуллаб қабул қилмоқдалар ва қувватламоқдалар.

Бизнинг социалистик мамлакатимизда бўлгани каби шу қадар юксак онглилик, ўзининг ижтимоий бурчини шу қадар тушуниш, меҳнатда шу қадар оммавий қаҳрамонлик кўрсатиш қаерда, қайси бир носоциалистик мамлакатда бўлиши мумкин!

Партия Марказий Комитетига ва ҳукуматга совет кишиларидан минг-минглаб ватанпарварлик хатлари келмоқда. Совет кишилари ўзларининг шу хатларида қурилишимизнинг энг муҳим участкаларида, ҳозирча одам яшамаётган районларда меҳнат қилишга ўзларининг тайёр эканликларини айтмоқдалар. Бу хатларни ҳаяжонланмасдан ўқиш мумкин эмас. Бу хатлар шонли халқимиз учун, шонли совет ёшларимиз учун фахрланиш туйғуларини туғдиради. (Қарсаклар).

Мен шундай хатлар ва телеграммаларни ўқиб бермоқчиман. Булар жуда кўп, шу сабабли уларнинг баъзиларинигина ўқиб бераман.

«Сизнинг радио орқали сўзлаган нутқингизни эшитиб қўриқ ерларда ишлашга, яшашга қатъий аҳд қилдим. Ленинградда педагогика практикасини ўтдим, қўриқ ерлардаги ҳосилни ўриб-йиғиб олишда ва Сибирь экспедицияларида ишлаб, турмуш практикасини орттирдим. Дарҳол жўнаб кетишга тайёрман. Институтни сиртдан ўқиб битираман. Комсомоллик саломи билан Станислав Кондратенко — Герцен номидаги педагогика институтининг IV курс студенти». (Қарсаклар).

Бундай жонкуярлик қилганлигингиз учун сизга ташаккур билдираман, ўрток Кондратенко. Лекин ҳар ҳолда менинг сизга маслаҳатим шуки, институтни тамомлай беринг, уни тамомлаганингиздан кейин сизни мамнуният билан қабул қилишади ва қўриқ ерларга келганингиз учун хурсанд бўлишади. Институтни ташлаб келишингиз учун ҳеч қандай эҳтиёж йўқ. Бир йилдан кейин сиз ўз билимларингиз ва кучингизни қўриқ ерларда ишлатишингиз мумкин. (Қарсаклар).

Яна бир хатни ўқиб бераман.

«Биз, Ленин номидаги ўрта мактабни тамомлаётган ва 30 кишидан иборат бўлган комсомоллар Қўриқ ўлка қишлоқ хўжалик илғорларининг кенгашида сўзлаган нутқингизда айтган чақириғингиздан руҳланиб, 10-синфни тамомлагандан кейин районимиздаги колхозларда қолиб, тракторчи, комбайнчи, сут соғувчи, бинокор бўлиб ишлашга ва шу тариқа қўлимиздан келган меҳнатимиз билан халқимизнинг аҳоли жон бошига қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришда АҚШга тезроқ етиб олишига ва ундан ўзиб кетишига ёрдамлашишга, ўзимизнинг бутун кучимизни коммунистик жамият қуриш ишига сарфлашга қарор қилдик, чунки коммунизм — жаҳоннинг ёшлигидир ва уни ёшларнинг ўзи қуриши керак.

Олмаота областининг Олакўл районидаги Ленин номли ўрта мактабни тамомловчилар». (Қарсаклар).

«Толдиқўрғон шаҳридаги Ушинский номли ва Горький номли ўрта мактабларнинг ўқувчилари бўлган биз, комсомоллар КПСС Марказий Комитетининг ва Совет ҳукуматининг чақириғига жавобан бу йил мактабни тамомлагандан кейин Қўриқ ўлкага бориб механизатор, сут соғувчи, чўчқабоқар, бинокор бўлиб ишлашга қатъий қарор қилдик ва бизга кўрсатилган юксак ишончни муносиб равишда оқлаймиз деб ваъда берамиз.

Алимбоева, Гринева, Федорцова, Дахно, Бредихина ва бошқалар».

Ҳаммаси бўлиб 26 киши қўл қўйган. (Қарсаклар).

Хатлар ва телеграммаларнинг ҳаммасини ўқиб эшиттириш учун менда имконият йўқ. Совхозлар ва колхозлардан келган хатлар ва телеграммалар кўп. Бу хатлар ва телеграммаларни ёзган кишилар қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш тўғрисида конкрет мажбуриятлар олмоқдалар. Ана шу ҳамма хатлар ва телеграммаларни юборган кишилар чуқур ҳурматга ва ташаккурга сазовордирлар. (Қарсаклар).

Қозоғистон медицина институтининг олтинчи курс студенти комсомол Римма Абдираҳимова бизнинг кенгашимизда сўзга чиқди. У, медицина институтини тамомлаётган тўрт юз студент қўриқ районларга бориб ишлашни истаганликларини гапириб берди. Бу яхши ташаббус. Қўриқ ерларни забт этаётган қаҳрамонлар билан қўлни-қўлга бериб меҳнат қилиш жуда яхши гап.

Жамбул номидаги ўрта мактаб ўқувчиси комсомол қиз Айкен Сариеванинг бу ерда сўзлаган ажойиб нутқини айтмайсизми. Бу қизнинг дўстлари мактабни тамомлаб ўзлари туғилиб ўсган колхозда ишламоқдалар ва уларнинг тақдири яхши. Шу қиз, жумладан, улуғ оқин Жамбулнинг набираси Бибижар Амралиеванинг қўйчилик фермасида ишлаётганлиги тўғрисида ҳам гапириб ўтди.

Ёш ватанпарварларга яхши ўқинглар, бахт-саодатга, коммунизмга олиб борадиган тўғри меҳнат йўлларини танлаб олинглар деб истак билдирамиз! (Қарсаклар).

Совхозларнинг директорлари, колхозларнинг раислари, бригадирлар, агрономлар, ўртоқлар, сизлар ёшларимизнинг бундай ғайратларини олқишлаб тўғри қилаётирсиз. Лекин сизлар уларнинг ғайратларини олқишлаб кутиб олиш билангина кифояланмай, уларни ишлаш учун борганларида ҳам яхшилаб кутиб олиб, уларга яхши муносабатда бўлинглар, уларга ғамхўрлик қилинглар, сизларнинг хўжаликларингизга ишлаш учун келган ёшларнинг ҳар биридан лаёқатларига ва қобилиятларига қараб тўғри, оқилона фойдаланинглар. Уларда ғайрат кўп, лекин улар ўз кучларини ва имкониятларини, у ёки бу касбга бўлган лаёқатларини ҳали синаб кўрганлари йўқ. Шу сабабли, касб танлашда уларга ёрдам бериш — колхоз раисларининг, совхоз директорларининг, агрономлар, зоотехникларнинг бурчидир, энг муҳими эса, ишлаш учун келганларнинг нормал яшаши ва самарали меҳнат қилишини таъминлайдиган бутун шароитни яратиб бериш зарур. (Қарсаклар).

Азиз ўртоқлар! Бошқа зоналардаги кенгашларда бўлгани каби, сизларнинг кенгашингизда ҳам яхши амалий тадбирлар белгиланди, дон, гўшт, сут ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш тўғрисида конкрет мажбуриятлар олинди. Энди ишга киришинглар, ўртоқлар. Марказий Комитет январь Пленумининг қарорларини амалда рўёбга чиқариш учун жанговар ташкилотчилик ишларини авж олдиринглар!

Барча совет кишилари олдида, Қозоғистон меҳнаткашлари олдида катта ва мураккаб вазифалар турибди. Социалистик қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг муваффақиятлари тўғрисида четдан кузатувчининг позициясида туриб фикр юритаётган айрим кишиларга бу вазифалар сира бажариб бўлмайдиган вазифалар бўлиб кўриниши мумкин. Лекин ишни яхши биладиган, кенг миқёсда фикр юрита оладиган ва истиқболни кўрадиган, фанга ва илғорлар тажрибасига таяниб ишлай оладиган кишилар бизнинг ғалабамизга мутлақо ишонади.

Коммунистик партия қўйган янги вазифаларни бажариш учун дадил бўлиб ишга отланган бундай кишилар миллионлаб ҳисобланади. Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда янги марраларга кўтарилмоқ учун уларнинг кучи ва тажрибаси кифоя қилади. (Қарсаклар).

Бугун Қозоғистон меҳнаткашлари олдига алоҳида ва муҳим вазифа қўйилмоқда: дон етиштиришни тағин ҳам кўпроқ ошириш, чорвачиликнинг ҳамма тармоқларини қатъият ва ғайрат билан олға силжитиш, мамлакатга арзон ғалла ва гўшт бериш керак. Республикангизнинг қишлоқ хўжалик меҳнаткашлари бу вазифани яхши тушунаётирлар, бу вазифа уларни ғайратлантириб юборди, деса бўлади, бу вазифа уларни ўз имкониятларини тўлиқроқ ҳисобга олишга, резервларни қидириб топиб, умумий ишимизга хизмат эттиришга мажбур қилди, бу нарса кишини қувонтиради.

Сизларнинг резервларингиз тўғрисида, имкониятларингиз тўғрисида гапираётган эканман, бу билан сизларга машиналар ва ускуналар юбориб, маълум даражада моддий мадад бериш масаласи кун тартибидан олиб ташланмайди. Қозоғистонда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини, айниқса чорвачиликни янгидан юксалтирмоқ учун сизларга шундай машиналар ва ускуналар бериш зарур. Лекин, ўртоқлар, фақат шу дастакларгагина кўз тутиб, ҳар бир совхозда, колхозда, районда, ҳар бир областда, республикада ишни яхшиламаслик нотўғри бўлур эди. Ёрдамга кўз тутиш кайфияти айтишим мумкинки, иродани сусайтириб қўяди, холос. Бундай кайфиятга берилган кишилар кўпинча ҳатто техника ва воситалар кўп бўлган тақдирда ҳам шу техникадан олиниши лозим бўлган самаранинг ҳаммасини тўла равишда ололмайдилар.

Шу сабабли мен омма орасида олиб бориладиган сиёсий ишнинг ва ташкилотчилик ишининг, одамларни янгиликка, илғор ташаббусларга қизиқадиган қилиб тарбиялашнинг, барча қишлоқ хўжалик меҳнаткашларида шахсий масъулият ва ташаббускорлик ҳисларини ривожлантиришнинг жуда катта аҳамияти борлигини бугун сизларнинг кенгашингизда яна бир марта уқтириб ўтмоқчиман. Социалистик тузум худди шу нарса билан фарқ қиладики, у, одамларни янгиликларни тинмай қидириб топиш ҳамда камчиликларга ва бўшашувчиликка нисбатан муросасиз бўлиш руҳида тарбиялайди, социалистик тузум олға бориш учун чексиз имкониятлар очиб беради.

Коммунизм қуриш — тўхтовсиз олға боришдир, экономикани ва маданиятни ривожлантиришда янгидан-янги марраларни қўлга киритишдир.

Совет халқи коммунистик жамиятни — социализмнинг юқори фазасини қурмоқда. Лекин коммунистик жамиятнинг ўзи ҳам ижтимоий турмушнинг қотиб қолган формаси бўлиб қолмайди, коммунистик эртада яшайдиган кишилар бугуннинг ўзида меҳнат қилмоқдалар ва тарбияланмоқдалар ва улар қўл қовуштириб ўтиришни истамайдилар, қўл қовуштириб ўтирмайдилар. Жамиятнинг бахт-саодати йўлида меҳнат қилиш кишига энг юксак инсоний қувонч бағишлайди. Ҳамма вақт бирор янги нарса ярата бериш, табиатнинг янги сирларини очиб, табиат бойликларини инсонга хизмат қилдириш — зотан турмушнинг маъноси шунинг ўзи эмасми, ахир?!

Қўриқ ерларни ўзлаштираётган, мамлакат Шарқидаги янги, одам яшамаган районларда индустрия гигантлари қураётган кишилар Ватанимиз қудратини мустаҳкамлашга, асосий иқтисодий вазифани — энг тараққий қилган капиталистик мамлакатга — Америка Қўшма Штатларига етиб олиш ва ўзиб кетиш вазифасини ҳал қилишга жуда катта ҳисса қўшмоқдалар.

Америка Қўшма Штатларининг меҳнат министри пўлат ишлаб чиқариш соҳасида Совет Иттифоқи Қўшма Штатлардан энди ўзиб кетди ёки ўзиб кетиш арафасида турибди, деб нақадар ташвишланиб гапирганлигини сизлар газеталардан ўқиб билган бўлсангиз керак.

Бу гап чакки эмас, ўртоқлар! (Қарсаклар). Аҳоли жон бошига гўшт етиштириш жиҳатидан ҳам Америка Қўшма Штатларидан ўзиб кетганимизда мамлакатимизнинг ҳамма меҳнаткашлари нақадар хурсанд бўлишини тасаввур қилиб кўринг-чи. (Қарсаклар). Бу эса, фақат иқтисодий жиҳатдангина эмас, шу билан бирга сиёсий жиҳатдан ҳам жуда катта аҳамиятга эга янги ғалаба бўлади, бу ғалаба фақат бизнинг мамлакатимиз учунгина аҳамиятли бўлиб қолмайди. Аҳоли жон бошига гўшт етиштириш жиҳатидан АҚШ га — энг тараққий қилган капиталистик мамлакатга етиб олиш социалистик тузумнинг улкан кучини яна бир марта кўрсатиш демакдир. Бу тарихий ғалаба бўлади, марксизм-ленинизм ўлмас таълимотининг ғалабаси бўлади. (Қарсаклар).

Бундай улуғ мақсад йўлида яхши меҳнат қилсак арзийди ўртоқлар!

Бизнинг мақсадимиз — коммунизм ғалабаси учун курашдир. Биз коммунистик жамият қуриб олганимизда бахтиёр бўламиз. Ҳамма мамлакатларнинг халқлари марксизм-ленинизм байроғи остига ўтиб олганларида ва бутун ер юзида коммунистик байроқ ҳилпираб турганида биз бахтиёр бўламиз! (Гулдурос қарсаклар).

Коммунизм душманлари, коммунистлар ўз пропагандаларида коммунизм бутун дунёда ҳукмрон бўлади, деган гапларни айтаётирлар. Бу — коммунистларнинг даъвоси эмас, балки уларнинг чуқур эътиқодидир, бу эътиқод кишилик жамиятининг ривожланиши тўғрисидаги илмий назарияга асосланган эътиқоддир. Карл Маркс илмий коммунизм назариясини вужудга келтирди, В. И. Ленин бу революцион назарияни чуқурлаштирди ва ривожлантирди, коммунистларнинг улуғ партиясини вужудга келтирди, бу партия халқларни қўзғатди ва марксизм-ленинизм идеяларини амалга оширмоқда. (Гулдурос қарсаклар).

Монополистларнинг манфаатларини ҳимоя қилаётган буржуа идеологлари марксизм эскириб қолди, марксизм гўё рад қилинди, деб кўпдан бери қағилламоқдалар. Ғалаба қилган социализм мамлакати — Совет Иттифоқи эса, Европа ва Осиёдаги бошқа социалистик мамлакатлар эса, экономикани ва маданиятни ривожлантиришда, халқларнинг турмушини яхшилашда зўр муваффақиятларга эришган бу мамлакатлар марксизм-ленинизмнинг улуғ ижодий кучини исботлаб турибди. Илмий коммунизм назариясининг турмушдаги, практикадаги тантанаси мана шунинг ўзи эмасми, ахир. Йўқ, жаноб капиталистлар, сизлар яшаб ва ривожланиб бораётган бу назарияни ўлдира олмайсиз, келажакнинг — коммунизмнинг эгаси бўлган назарияни рад қила олмайсиз! (Гулдурос қарсаклар).

Коммунистлар ҳеч кимни қўрқитаётганлари йўқ, улар ҳеч кимга таҳдид қилаётганлари йўқ. Бизлар ўзимизнинг улуғ мақсадимизга уруш орқали бораётганимиз йўқ, шу мақсад сари бора туриб ҳеч кимга уруш қиламиз деб таҳдид солаётганимиз йўқ. Аксинча, бизнинг истагимиз шуки, давлатлар ўртасида ва халқлар ўртасида урушлар бўлмасин деймиз, биз ёппасига ва батамом қуролсизланишни таклиф қилаётирмиз ва Ғарб давлатлари қуролсизланиш тўғрисидаги бизнинг таклифларимизни қабул қилсалар, қуролсизланиш устидан контроллик қилишнинг ҳар қандай шартларини қабул қиламиз. (Қарсаклар).

Бу ерда бу гапларнинг нима ҳожати бор, нега Хрушчев коммунизм учун курашни қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш билан боғлаб қўймоқда, дейишлари мумкин. Ҳа, ўртоқлар, буғдой ва маккажўхорининг мўл ҳосили учун гўшт, жун, сут ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш учун кураш — халқнинг турмуш даражасини юксалтириш учун коммунизм қураётган жамиятимизнинг моддий ва маънавий бойликларини мўл-кўл қилиш учун курашдир. Сизлар, қишлоқ хўжалик меҳнаткашлари, марксизм-ленинизм назариясини амалга ошириш соҳасида катта ишлар қилмоқдасизлар, чунки эндиликда бу назария илмий коммунизм назариячиларининг асарларидангина иборат эмас бу назария жуда кенг майдонларда янги турмуш қураётган коммунизм қураётган юз миллионлаб кишиларнинг иш ва ҳаракатларида ҳам ўз ифодасини топмоқда. Бизнинг олға томон қилаётган ҳаракатимизга, бизнинг тажрибамиз асосида яхши турмушга интилаётган халқлар тобора кўпроқ қўшила беради, инсониятнинг яхши турмушга борадиган йўли эса, битта — бу йўл — коммунизм йўлидир! (Гулдурос қарсаклар).

Сизларнинг ҳаммангизга, сизлар орқали эса, Қозоғистон Ўзбекистон, Тожикистон, Қирғизистон, Туркманистон меҳнаткашларига меҳнатда ва шахсий ҳаётингизда муваффақиятлар тилайман. (Давомли қарсаклар).

Яшасин улуғ Коммунистик партиямиз!

Яшасин Совет Иттифоқи халқлари — коммунизм бинокорлари!

Коммунистик партия байроғи остида янги ғалабалар ва янги ижодий ишлар сари, коммунизм сари олға, ўртоқлар! (Гулдурос, давомли қарсаклар. Ҳамма ўрнидан туради. «Яшасин Коммунистик партия ва унинг ленинчи Марказий Комитети!», «Ура!» деган хитоблар).

Редактор З. И. ЕСЕНБОЕВ.

«Қизил Ўзбекистон», «Правда Востока» ва «Ўзбекистони Сурх» бирлашган нашриётининг босмахонаси

Р. 09095. Нашр. В. 1561.